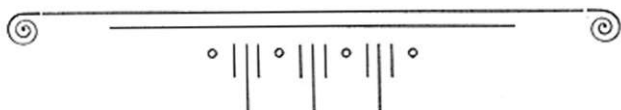

LJUBLJANSKI ZVON

V ljutomerskih goricaĥ.

1.

V ljutomerske stopal sem gorice
z Dragotinom, svojim pobratimom.
Jasna bila je pomlad krog naju,
zelence naše so gorice,
zelenele breskve in cvetele . . .
Nama srca pa so bila tuĥna.
Solnce lilo je toploto svojo
kakor balzam po naravi celi . . .
Nama srca pa so bila tuĥna.
V tiho senco ĉrešnje starodavne
v mehko travo sva molĉe posedla
in ozrla se po rodni zemlji.
Tja na sever gledala sva tuĥni,
kjer slovenski se seljak ubogi
za obstanek trudi v vednem strahu,
da ga tuji bogatin preĹzene
z rodne zemlje dedov in pradedov.
»Malo let Źe, in ne bo Slovenca
v onih krajih divnih, a nesreĉnih« —
v nemi boli vzdihne moj pobratim.

Pa ozreva se na zahod sinji,
kjer zeleno Póhorje se dviga
kot branitelj našega jezika,
kot zaŹčitnik svojih prebivalcev.
»Mar ne zdi se ti, pobratim mili,
da té hoje, bukve starodavne,
da té smreke, hrasti zeleneĉi,
vsa drevesa pohorska mogoĉna

smrtno pesem pojejo že ljudstvu
in na zadnjem ga spremljajo potu?«
Tak govoril je pobratim tiho.
Meni pa je bilo, ko da prorok
mi šepeče moder iz daljave . . .

Pa sem sklonil glavo v nemi boli.
Zatopljena v misli té otožne
dolgo v mehki travi sva slonela.
Ko vzbudiva se iz težkih misli,
tja na jug odplava pogled najin.
Tam se dviga Boč, Donačka gora,
na katerih nekdam Rimci jaki
veličastna zidali svetišča
zmagovalnim so bogovom svojim . . .
Pa so nama splavali pogledi,
splavali na vzhodne tja planjave,
kjer čez širno polje se vijuga
bistra Mura, naša mejačica.

Pa sva zrla tja na polje tužno,
koder se iz koč napol razdrtih
dviga dim do neba ko kadilo,
ah, kadilo narodnih daritev,
ki jih vsako uro brez števila
tam darijo prékmurski Slovenci.
Zrla sva to mirno bojno polje,
kjer umira pod pritiskom silnim
brez obrambe ljudstvo siromašno;
nihče pa mu ne zvoni k pogrebu
in ne piše nihče nekrologov . . .
Molčal jaz sem, molčal je pobratim,
in molčé sva stisnila si roke.
Bila tiha nama je prisega:
»Njim pomoč, ki slabi, siromašni
tam ječé pod jarmom težkim tujim!«

Jasna bila je pomlad krog naju.
Zelenele naše so gorice,
zelenele breskve in cvetele —
midva nove sva moči čutila.

Solnce lilo je toploto svojo
 kakor balzam po naravi celi —
 nama v srci pa je lilo nade,
 da bodočnost naša bode jasna,
 nama v srci pa moči je lilo,
 novo moč za blagososno delo.
 Zdelo se je nama, da gozdovi
 s Póhorja so peli veličastno,
 sveto pesem ljudskega vstajenja . . .

2.

Življenja mojega edini pot
 je k sreči, je v življenja sprotiletje;
 in če je to življenje večni boj,
 jaz sam poiščem svoje si zavetje!

Tako govoril sem v mladostnih dneh
 in sanjal o ljubezni sem nasladi;
 in o ročici mehki sanjal sem,
 ki v mračnih urah mi lasé pogladi.

A sanje so minule kakor noč . . .
 In zdaj objemlje igra me življenja,
 in sil sovražnih morje kroginkrog
 ob meni više, više se popenja.

Minule sanje so, in prav je to!
 Naprej, naprej prosveta in omika!
 Ljubezen naša vsem ljudem veljaj
 in bodi nam odkrita in velika!

3.

Oj tam ležijo Logarovci,
 Logarovci, lepa vas,
 pa tja sem šel k svoji ljubici
 takole za kratek čas.

Pa krog té vasi, aj, krog té vasi
 gorice se dvigajo,
 in divôta je zreti jih, kadar na njih
 vuzemnice ¹⁾ vžigajo.

¹⁾ vuzemnica = velikonočni kres. Vuzem = Velika noč.

A vuzem ni zdaj, ko jaz k ljubici spem,
in le hladen je zimski večer . . .
Pa potrkam na njeno okence,
in otvori mi ljubica dver.

Tam zunaj, tam zunaj zdaj hud je mraz,
pri tebi pa gorko takó . . .
Zažarelo je njeno ličece,
ko sem stisnil jo k sebi tesnó.

Pa prinesla je nama večerjico,
v ročki vinca pa z naših goric . . .
Tam pri peči kramljala pa dolgo v noč
src veselih in jasnih sva lic . . .

Oj tam ležijo Logarovci,
Logarovci, lepa vas . . .
Pa nikjer ni več videti lučice,
in vse sanja že v nočni čas.

Za to noč, Matilda, to samo noč
stotisoč sladkosti sveta!
Hej, Matilda prekrasna, nekoč, ah, nekoč
se na veke združiva midvá!

4.

Nad goricami vstaja že dan, beli dan,
in veselo si poje seljak;
kot pobožna molitev odmeva ta spev
tja v rosnati jutranji zrak,

Ej, lice seljaku je vedro tako
in jasen njegov je pogled,
ki ponosno mu plava tja daleč okrog,
kjer razširja se lepi mu svet . . .

Tako pač godilo se to je nekdanj
v preteklosti bajnih tam dneh . . .
A zdaj ko pravljica vse to se glasi
in izvablja le tožen nasmeh . . .

Nič več ne popeva slovenski seljak
tak veselo mi v beli tja dan;
nič več mu ponosno ne plava pogled
tak móten čez hrib in čez plan.

S telesom upognjenim kmetič trpin
tam orje neplodno zemljó,
in kletva sedaj in sedaj kak vzdih
mu izvije iz ust se težkó . . .

Nad goricami vstaja že dan, beli dan
in glasi samosvesten se spev,
in vzbuja in dviga se veliki dan,
ki zdramil ga ljudski je gnev . . .

5.

Aj, nad ljutomerskimi goricami
jutro je že krasno vzplamenelo,
grozdje pa na bujnem trsju tam
v zlatem solncu jutranjem zorelo.

V teh goricah še nekdaj seljak
naš prepeval je pri sladkem vini,
pa pokupil vse je tuji bogataš,
sužnji mu slovenski so trpini.

In za pedjo ped izginja naših tal,
in gorjá nikdar ni v polni meri . . .
Nemi boli vdaja trudni se seljak . . .
Tak jaz sanjam v noči marsikteri . . .

Aj, nad ljutomerskimi goricami
so krvavi žari vzplameneli . . .
Mi pa poluglasno v vinskih tam vrheh
pescico zamišljeno smo peli:

»Aj gorice, vé gorice,
naše v vek ostanite!
Vi Slovenci in Slovenke,
pa jih hlabro branite!«

V. S. Fedorov.

Noč.

Povest. Spisal Josip Kostanjevec.

Drugi del.

(Dalje.)

III.

rez dober teden je bil Robert Z. na cesti. Tovarnar ga je odslovil s svojim smehljajem in s svojim »saj morate spoznati sami«. Odpovedal mu je kar pred drugimi, položil predenj par zasluženih desetakov ter se počasi oddalil.

»Vraga, to je šlo hitro«, se je oglasil pri neki mizi mlad komtoarist ter se zaničljivo zarežal.

»Zaradi tega mu vendar ne bo treba gristi same čebule s kruhom«, je pristavil drugi ter gledal konce svojih prstov.

»Staremu naj nekoliko revidira blagajno, ali pa naj mu potrese v juho nekoliko —«

»Cepci, ne mislite tako glasno in ne žalite ljudi, ki vam niso storili nič žalega, in ne vtikajte se v njih zadeve, ki vam niso prav nič mari«, je zamrmljal starejši mož ter se ozrl na Roberta, ki je pospravljajal po svoji mizi.

Ta se ni brigal za surovosti in blebetanje svojih tovarišev, dasi mu ni ušla nobena beseda, ki so jo izgovorili. Ob drugi priliki bi ga bilo kaj takega gotovo peklo in grizlo, posebno ker si je bil v svesti, da ni nobenega izmed njih razžalil niti v mislih, ter si ni mogel raztolmačiti, odkod izhaja to, da ga nobeden ne more videti, da je ostal proti njim vedno tujec, tujec, kakršen je bil prvi dan, ko je stopil mednje v te prostore, in kakršen se danes na tak način poslavlja od njih. Ob drugi priliki bi bil hvaležen starcu, ki je tako zavrnil svoje tovariše, ko so se vedli proti njemu tako nedostojno in nečloveško. Pristopil bi bil k njemu ter mu stisnil roko, rekoč: Hvala ti, ki si človek in si potisnil na usta to, kar ti je v trenutku vzkipelo v globočini tvojega srca. Hvala ti! . .

Toda danes se ni brigal za nič, kar se je godilo okoli njega. Niti hudo mu ni bilo, niti trenil ni z očesom. O, bil je močan, tako

močan, da mu ni vztrepetala nobena žilica, niti se zgenila žalostna misel. Bil je miren, tako izjemno miren, kakor menda še nikdar v svojem življenju. Kakor otrpne na zimo zemlja, po kateri je ravnokar še bilo polno življenja in veselja, da se je lesketalo in gibalo v solnčni luči, a je hipoma umrlo in izginilo čez noč, tako je v njem otrpnilo in zamrznilo daleč navzdol vse ono, kar ga je veselilo in žalostilo. Vse je umrlo v njem in okoli njega!

Stisnil je pod pazduho nekaj svojih papirjev, prijel za palico ter se nemo poklonil proti onim, ki so sedeli pri svojih mizah. Bilo je, kakor bi se pripogibal proti njim avtomat, ogrnjen z rjavo ponošeno suknjo in pokrit z mastnim, ob krajcih navzdol zavihanim klobukom. In oni ga niti niso več začudeno gledali. Zdelo se jim je, kakor bi se bila ta čudna prikazen ravnokar, v tem hipu pojavila pred njimi ter takoj zopet izginila kot opoldanska senca.

Robert pa je bil na cesti.

Nad mestom je visela rahla megla in iz bližnjega zvonika je plulo po vzduhu zamolklo zvonjenje. Bilo je otožno, nekamo mrtvaško in vsak hip je bilo pričakovati, da se odpro cerkvena vrata ter se prikažejo v njih pogrebci s svojimi dolgimi, črnimi haljami in črnimi klobuki. In pričakovati je bilo, da se med njimi zasvetlika zlato obrobljena rakev, pred njo in za njo pa da stopa molčeča, razmišljajoča množica. Toda vrata so ostala zaprta, okoli njih je plul neki poseben vonj, neki čuden, nevsakdanji mir.

Robert je stopal mimo cerkve ter se ozrl na zidovje. Njegovo oko je obtičalo tam kakor začudeno, kakor bi hotelo vprašati: Zakaj ne prihajajo? Ali mar ni nobeden umrl? Ali so ga pustili v cerkvi, da ga še on pokropi? Zakaj ne prihajajo?

In ustavil se je ter stopil proti vratom. Bila so zaklenjena. Zmajal je z glavo ter stopal dalje . . .

Kam naj bi se obrnil? Naj li gre domov, da pove ženi, kaj ga je zadelo? Naj si gre iskat nove službe? Koliko časa bode zopet v njej? Ali ga ne bodo po kratkem roku zopet postavili pred vrata?

In prvič, odkar je bil odšel od doma, se mu je pojavilo v srcu neke vrste kesanje, da je zapustil tako lepo stališče na svojem domu, da je tako lahkomišno zapravljal svojo bodočnost. Kakor blisk ga je pretreslo, kakor močan udarec ga je za hip omamilo. In glava Alfredova mu je stopila pred oči, njegove brezzobe čeljusti so se mu režale v obraz, njegove lokave oči se mu rogale. Da, on, on je kriv vsega! Čemu je prišel, da je motil njegov mir, da ga je navezal nase s tisočnimi vezmi, ki si jih ni mogel in ni znal razvozlati

nikdar prej in jih ne more in ne zna niti sedaj. Ah, ako bi bil sedaj tukaj ta brezvestnež! Kako bi ga pogledal, kako bi se zaničljivo obrnil od njega ter mu pokazal, da ga je izpregledal, da vidi njegovo gnusno notranjost. Oh, kako ga sovraži!

Huj, v to sovraštvo pa je v tem hipu posegla neka druga oseba! Kakor izza vogla je zasejal pred njim obraz Metodin. Ona gosta, neprodurna megla se je hkratu razvlekla in pokazala se je modra, čista in jasna krpa sinjega neba nad njo. In kakor sen je izginilo tako naglo vzkipele sovraštvo ter se ublažilo, in izcimilo se je iz njega zopet usmiljenje. Metoda je torej posegla vmes ter zaklicala s svojim mehkim, zvonkim glasom: Kaj ti je storil! Ali si bil otrok, ko si se dal zapeljati? Ali sem ti jaz tako malovredna, da ti je žal za to, kar si storil? . . .

In Robert je stopal dalje. Na njegovem licu se je pojavila živa rdečica, ki je pričala o njegovi notranji razburjenosti. Njegovi koraki so bili kratki in počasni. In misli njegove so se zopet obrnile na novi tir. Kaj pa je bilo pravzaprav, kar te je dovedlo do tega koraka? Ali je bila to res samo Metoda, ali ni bilo nekaj drugega? Ali ni bilo to ono nesrečno socialno vprašanje, ki je zanje začel tako hitro plamteti po nagovarjanju Alfredovem? Kaj pa je zdaj ž njim? Odkar se je poročil, niti mislil ni več nanj! In niti Alfred mu ni več omenil o njem! Ah, kaj pa, ako bi bila to samo pretveza, da so ga spravili ob um, ko so začutili, da je tam najbolj dostopen? Ali ni to morda res? Čemu ga pa zdaj puste popolnoma v miru? Da, da — samo pretveza! Morda pa vendar ne? Zakaj pa sam ne začne delovati v onem zmislu?

Misli so se mu vedno bolj mešale, predstava za predstavo se je podila po njegovih možganih, vse vprek, vse navzkriž . . .

Obstal je na nekem voglu blizu svojega stanovanja. Tu so se križale štiri ulice. Pogledal je navzdol po eni in ni ji videl konca. Kako je dolga, si je mislil, a niti vedel ni, čemu mu je ta misel, čemu je sam pri sebi izgovoril te besede! A kmalu se je domislil ter rekel: Aha, kakor ne vidim konca te ulice, tako ne vidim svojega konca. A tudi pri teh besedah ni osupnil, kakor bi bilo vse samo ob sebi umljivo, kakor bi moralo tako biti, da ne ve, kak mu bode konec. Da, konec, konec! . . .

Ko se je obrnil, so mu obvisle oči na kazalcu nizke, v predmestjih navadne gostilnice. Iz nje je dišalo po masti in goljašu in kdo ve še kakšni duhovi so pluli po obližju. Robert je nekoliko pomislil ter krenil proti vhodu. Sam ni vedel, čemu je vstopil. Kar

je bil v C., ni še nikdar zašel v tako beznico, a danes mu je noga kar sama hitela dalje tja noter čez prag.

Pri dolgih, umazanorjavih mizah je čepelo nekoliko starikavih moških oseb z zabuhlimi obrazi. Vraga, skoro so si bili podobni drug drugemu, kakor bi si bili rodni bratje! Posebno so bili nosovi, ki so se videli, kakor bi bili izrezani po enem samem vzorcu in vsi namazani z eno samo — vijoličasto barvo. Vsak je čepel na svojem prostoru ter molče zdajpazdaj srebal iz svoje čaše. Pili pa so vsi samo vino, ki je imelo neko sumljivo, motnorumenkasto barvo. Vlekla se je po njem megla gori in doli, a pili so ga vendar in celo z vidnim tekom.

Robertu je za hip zastala noga. V pivnici se je mešal neki čuden, zagaten vonj. A izpuhteval je iz vsakega kota, celo iz vsake osebe. Njegova glava ni bila vajena dozdej še takemu vzduhu in skoro je bil omamljen po njem. Toda v prihodnjem trenutku je že sedel za okroglo, z umazanim prtom pregrnjeno mizo.

Krčmar je bil tudi natakakr hkratu. Stal je za mizo, ki je bila napolnjena s steklenicami razne velikosti in barve, s kozarci malimi in velikimi, z liji in drugimi takimi pripravami. Obraz se mu je vedno smejal, a njegove roke so bile debele in so se svetile mastno-rjavo, kakor bi bile namazane z oljem. Za njegovim širokim hrbtom je v lesenem čebriču pomivala posodo dekla. Njena obleka je bila sicer oguljena in kdo ve katerega kroja, a njena visoka frizura je bila že smešno moderna. Kdor jo je pogledal in je imel kaj okusa, se je moral pomilovalno nasmehniti.

Robert se je stisnil v kot. Krčmar je pridrsal do njega ter mu pogledal za hipec v oči, kakor bi hotel premotriti, ali si je morda pridobil novega stalnega gosta. Nato je pomežiknil ter vprašal, česa želi. In začel je naštevati vsakovrstne pijače in pijačice, ki se dobe pri njem. Vse so bile seveda »fine« in »pristine«, kakor jih je Bog dal«. Kadar je izgovoril besedo »fino«, je vselej nesel prste k ustom ter cmaknil na njihove konce, kakor bi jih hotel oblizniti. Ko pa je pripovedoval, kako so pijače »pristine«, je vselej položil svojo mastno desnico na prsi, kakor bi se bil pri tej priči skesal nad lažjo, ki jo je pravkar izgovoril. Seveda se pri vsem tem ni pozabil priklanjati ter spoštljivo pripogibati tilnika pri vsakem uspelem stavku.

Robert je potrpežljivo čakal, da preneha ta besedna ploha. Gledal je na mizni prt ter s prsti bobnal po njem, kakor bi ne bilo nikogar pri njem. Ko je krčmar končal, je suho in kratko naročil

četrtnko bizeljca. Krčmar je skomizgnil z ramami, češ, ako nočeš govoriti, pa pusti, ter prinesel v hipu naročeno pijačo.

No, pijača je bila od začetka zoprna, ali že po drugem pozirku se je nekako ublažila in oni neprijetni okus se je polagoma poizgubil. In Robert je po prvi četrtnki naročil še drugo. Srebal je počasi, a prav to je bilo menda vzrok, da mu je začela kri nagleje krožiti po žilah, da mu je postajalo okoli srca mehkeje in mehkeje. Mislil ni ničesar, niti so ga nadvladovali posebni občutki. Samo čutil je, kako se ga polašča neka osladna solzivost, čutil, kako mu prihajajo oči rosne. Tedaj se je pa spomnil, kako je videl včasi pijančke po poklicu, ki so jim vinske kaplje izvabljale solze v oči. Naglo je potegnil s prsti preko vehic in bilo ga je sram. Ali v istem hipu so bile že druge v očeh, ali te so bile debelejše in zatočile so se navzdol po licih. Vraga, pravi pravcati pijanček, si je mislil Robert ter naročil že tretjo četrtnko. Hotel se je otresti te mehkužnosti.

Krčmar ga je začel gledati prijazneje, češ, saj bo morda vendar kaj iz njega. Tudi dekla se je nekolikokrat ozrla po njem in njen pogled je bil tudi nekako tak, kakor bi hotel izraziti: saj se bodeva morda vendar kdaj še sprijaznila!

Tedaj pa se je k Robertovi mizi približal gost od nasprotne mize. Bil je srednje velik človek upognjenega hrbtišča in že popolnoma sivih, redkih las. Njegov obraz je bil zabuhel in razoran ter je kazal očitne sledove, da je mož vdan pijančevanju. A vendar je bilo na tem obrazu nekaj, kar ga je delalo prikupljivega. Njegove modre oči so namreč ohranile navzlic izgubljenemu življenju še nenavaden, mladeniški ogenj. Bile so živahne, a zraven otožne in vedno vlažne.

Pristopil je k Robertu ter dejal:

»Dovolite, mladi gospod, da se vam predstavim. Jaz sem stari Zadel, ki ga pozna vse mesto. Jaz poznam življenje in vidim, da niti vam ni prizaneslo. Vi niti ne čutite, da izdajate tu v javni krčmi svoje srčne skrivnosti. Toda, dovolite, da prisedem!«

Predno se je Robert prav zavedel, je že starec sedel njemu nasproti ter mu gledal naravnost v oči.

»Kakor sem ravnokar rekel, mladi gospod, vi izdajate svoje skrivnosti nehote in nevede. Ali morda ne verjamete? Čakajte, kaj ste ravnokar mislili? Ali hočete vedeti? Prav! Vidite, vas so vprav danes postavili čez prag. To se vam bere na obrazu. In razen teh skrbi vas muči tudi misel na zvestobo vaše soproge. To pa je pisano v vaših solzah, ki sem jih prej opazoval tamle od one mize.«

Robert ga je hotel zavrniti, toda beseda mu ni šla iz ust. Stresel je samo nevoljno z glavo ter se obrnil v stran.

Toda starec se ni dal motiti. Nadaljeval je:

»Dovolite, da vam nekaj svetujem! Pustite razmišljanje, ki ničesar ne koristi. Počakajte potrpežljivo, da vam prinesejo drugo službo, a tačas ne mislite na svoj in svojcev želodec! Kar se tiče druge točke, pa — verujte vse svoji soprog!«

Starec se je nasmejal ter za nekoliko časa umolknil.

Sarkazem, ki je zvenel iz njegovih besed, je Roberta razdražil.

»Shranite svoje svete zase in mene pustite v miru!«

»No, no, le ne zamerite mi, mladi gospod! Jaz vas poznam, da niste tako hudi, kakor se delate. Vaše srce je mehko kot vosek, da, vaše srce je premehko in vaši živci nikakor niso jekleni. Oh, to dobro vidim! Toda, čemu bi vas žalil? Glejte, danes sem izredno dobre volje. Kakor še nikoli v svojem življenju čutim potrebo, da bi se izgovoril, da bi kakemu človeku razodel to, kar ni dozdej še nikdar prekoračilo mej mojega srca. Da, danes čutim to potrebo! Ne vem zakaj. Morda se bliža konec, morda se je z menoj zgodil čudež, da, jaz čutim potrebo! In zraven čutim, da v am lahko povem, kar mi sili na dan. Morda vam utegne še kdaj koristiti nauk, ki si ga bodele črpali iz mojega pripovedovanja. Toda, prej še eno čašo!«

Starec je v dušku izlil vase kupo vina. Roberta pa je začel zanimati mož, ki se mu je tako nenadno vsilil. Zinil ni besedice, toda starec je videl, da je našel vernega poslušalca.

»Kolikor mogoče povem ob kratkem«, je začel Zadel pripovedovati. Govoril je hitro in polglasno, da ga je Robert komaj razumel. »Vidite, dolgo, dolgo je že od tega, kar sem bil srečen, kar sem imel vsega, česar mi je srce želelo. Na mojem domu je gospodinjila mlada, lepa ženka, kakršne ni bilo daleč na okoli. Da, lepa je bila moja Vida, »lepa Vida«. Okoli nje sta skakala dva otroka, oba zlatolasa in nežnopolta, kakor bi bila iz voska. Ljudje so se ustavljali pred njima kakor pred izložbenim oknom ter ju občudovali. Človek ni vedel, koga bi imel rajši, ali Vidko ali Milančka. In moja Vida in Vidka in Milanček, vsi so me imeli radi in jaz sem bil med njimi srečen. Nad nami se je razpenjalo čisto, jasno nebo brez najmanjšega oblaka, brez najmanjše črne pike. Da, bilo je prečisto, prejasno! In mene vendar ni navdajala bojazen, da bi se morda kdaj skalilo, da bi se utegnilo stempiti, jaz sem mu zaupal, kakor bi bil gospodar črezenj jaz sam, jaz, ki tedaj še nisem spoznal, da sem ničvreden črv, ki leze brezskrbno črez pot, ko že ropoče proti njemu voz s

težkimi svojimi kolesi. — No, nebo se je stemnilo tako nenadno, tako naglo, da nisem mogel ubežati pravočasno viharju, ki se je strnil nad menoj. Voz s svojimi težkimi kolesi je priropotal za mano črvom, predno sem se zdramil iz svojih sanj. Obstal sem na potu okamenel, upognil glavo, in kolesa so mi strla črepinjo, da so možgani brizgnili ob pesta in kolnice. Hoj, kako naglo se je izvršilo vse to! Še dandanes mi je neumljivo! —

Torej moja Vida, Vidka in Milanček smo nekega večera sedeli na verandi za hišo. Bil je lep, mehkejši poletni večer. Vrt pod nami je že sanjal svoj vsakdanji sen, listje na jablanih in hruškah si je šepetalo bajke. Po nasadih so se zibala nevidna bitja ter se dotikala rahlo in mehko pisanega cvetja, ki se je na njem pojavljala prva hladilna rosa. Otroka sta se veselo smejala ter se igrala z novimi igračkami, ki sem jih bil prinesel popoldne. A ona, moja Vida, je sedela nasproti mene nema in zamišljena. Njena lica so bila bleda in njene oči so strmele tja v daljo. Na moja vprašanja je odgovarjala kratko in potih. Njena duša je bila odsotna, plavala je drugod. Bilo je prvič, da sem jo videl tako, brez življenja, brez one svežosti, ki je tako blagodejno vplivala name in na vso njeno okolico.

Primaknil sem svoj stol bliže k njenemu. Pogledala me je skoro prestrašeno in zgenila se je, kakor bi se bila k njenim nogam privila ostudna golazen. Toda v tem hipu je že zopet strmela predse. Samo njena roka se je skoro vidno stresla, žile na njej so za hipec podrhtele.

»Kaj ti je, Vida?«

Nekoliko hipov ni bilo nobenega odgovora. Toda, ko sem hotel ponoviti svoje vprašanje, se je hipoma zdramila ter se obrnila naglo proti meni. Pogledala mi je naravnost v oči, zrla vanje nekoliko časa nemo in otožno, a nato je hipoma ovila svoje mehke roke okoli mojega tilnika. Njen objem je bil vroč, strasten — nikdar ga ne pozabim! Predno sem se zavedel, sem bil že sam z otrokoma na verandi. Izginila je bila na vrt, njeno svetlo krilo se je belilo izmed zelenih nasadov. Stopala je naglo, hlastno ter se kmalu izgubila izpred mojih oči.

In tedaj sem začutil v svojem srcu hkratu silno bolečino. Bilo mi je, kakor bi se bilo tisoč polipov vsesalo v mojo notranjost. Nič se ni bilo zgodilo posebnega, nobenega pravega vzroka, nobenega povoda nisem imel dvomiti o čemerkoli, domišljati si kaj nenavadnega, a čudno, tačas sem že vedel, da je s tistim večerom izginila moja sreča. Neka nevidna usta so mi pošepnila na uho grozno novico, ki me

je potrla. In ako bi mi bil kdo še tako zatrjeval, da je moja slutnja prazna, ne bil bi me prepričal.

Uklonil sem glavo ter jo naslonil v dlani, ničesar nisem videl okoli sebe, ničesar čutil. Ko sem se zdramil, je bila trda noč. Niti otrok, niti nje ni bilo nikjer. Ozrl sem se na nebo. Bilo je temno, brez zvezd. Pripravljalo se je k dežju. —

Stopil sem v svojo spalnico. Na nočni mizici je brlela svetiljka. Pogledal sem po sobi. Postelja ni bila dotaknjena nobena. Torej je še ni doma, sem si mislil. Ali ko sem stopil korak dalje, sem zagledal svojo ženo klečečo v kotu na tleh. Ni me opazila, kajti stopinje moje so utešile debele preproge, ki so se razpenjale po tleh. Od začetka sem hotel pristopiti k njej, toda nekaj me je zadržalo, da sem ostal na mestu.

In opazoval sem jo.

Bila je videti popolnoma mirna. Niti genila se ni, niti diha njenega ni bilo slišati. Kakor kip je bila trda in neprimična. Ali ta mirnost, ta trdost in neprimičnost je bila grozna. Prav čutilo se je, da je samo zunanja, samo navidezna, ali pa da se je izcimila šele potem, ko je bilo v notranjosti vse uničeno, strto in pokopano. Nekaj posebnega je plulo po vzduhu. In bilo mi je vedno tesneje in tesneje . . .

Tedaj me je pa začutila za seboj. Vzdignila se je počasi ter pristopila k meni. Prijela me je za roko ter me vedla k divanu. Njena roka je bila vroča, kri ji je vrela po žilah. Ali hipoma se je začutila hladna kakor mrliška. In ta vročina in ta mrz sta se v nekolikih hipih menjala večkrat zaporedoma. Stopal sem za njo kakor otrok.

»Tu sediva«, je dejala tiho, proseče.

Ko sva sedla, si je popravila lase, ki so ji silili na čelo, ter nekoliko pomislila.

»Izpovedati se ti moram«, je dejala kmalu nato.

Mene je zazeblo. Čutil sem instinktivno, da mora biti kmalu vsega konec.

»Čuj torej! Ti si tako dober in jaz sem te žalila. Ti me ljubiš in jaz sem ti to tvojo ljubezen povrnila z obrestmi, jaz sem te — goljufala, Jaz sem ti — nezvesta.«

Govorila je naglo in zmedeno. Pri tem je zrla srpo v tla.

»Toda, ako bi ti videl v moje srce, tedaj bi mi odpustil, prav gotovo odpustil. Saj si tako dober!«

Kaj sem čutil v teh hipih, tega vam ne morem povedati. Molče sem poslušal njeno nadaljno izpoved. Iz nje sem izvedel, ali bolje

rečeno, uvidel, s kako spretnostjo je bil razstavil nje zapeljivec mreže, da jo je ujel. In uvidel sem, kako se je dala ujeti, videl sem, kako je pokopala svojo in mojo čast. Da, pokopala, kajti o njeni krivdi ni bilo več dvoma. In ta zapeljivec je bil moj najboljši prijatelj, ki je čestokrat zahajal v mojo hišo. Ime njegovo vam bodem tudi pozneje povedal . . .

Prva misel, ki mi je bušnila v glavo, je bila, da bi jo pahnil od sebe. Preveč, preobčutno je bilo žaljeno moje samoljubje. Toda ljubil sem jo preveč. Šele v tem hipu sem pravzaprav čutil, kako jo ljubim. In namesto brutalnosti se je naselilo v srcu mojem usmiljenju. Uvidel sem, da je veliko večja mučenica nego grešnica. In že sem ji hotel povedati, da ji odpuščam, že sem jo hotel prižeti na srce svoje — vidite, kako otročji, kako mehke sem bil — a nekaj me je zadrževalo. Sedel sem kakor priklenjen, nemogoče mi je bilo iztegniti roke po njej, ki je mrtva bila v moji bližini. Volja moja je bila dobra, a meso slabo.

»Ubij me! To je edina rešitev zame!« je viknila, ko ni bilo iz mene nobenega glasu.

Te besede mi še danes brenče po ušesih. Izgovorjene so bile z glasom, ki je bil v njem globoko in grozno izražen gnus do življenja, gnus do celega sveta. In tisti hip sem bil popolnoma prepričan, da bi ji storil uslugo, ako bi izpolnil njeno povelje.

Ko sem se ozrl po njej, tedaj sem opazil, da je bila še bolj izpremenjena. Iz njenega obraza je bilo brati na vsaki potezici »ubij me!« In tedaj je hipoma zrastel v srcu mojem srd do njega, ki jo je zapeljal. Vzkipelo je v meni, da sem se začel tresti po vsem životu. In ne meneč se več za svojo ženo, ne ozirajoč se po posledicah, ki so bile tu neizogibne, sem planil kvišku. Iz svoje miznice sem potegnil samokres ter drevil proti vratom. Na pragu sem se ozrl po njej. Sedela je mirno na prejšnjem prostoru in njene oči so bile vprte vame. Gledale so začudeno, kakor bi nečesa ne mogle razumeti . . .

Drevil sem po ulicah, da bi poiskal njega, ki je nakopičil toliko gorja na mojo hišo. Nisem ga našel doma. Preletal sem celo mesto, a ni ga bilo nikjer. Drugi dan sem izvedel, da je izginil iz mesta, ker je slutil, da so mu tla pod nogami vroča.

Po polnoči sem se vračal domov truden in izmučen. Ko sem stopil v svojo hišo, sem takoj začutil, da ni vse v redu. Stopnice so bile razsvetljene, vrata so se odpirala in zapirala in čuli so se neznani, tuji glasovi.

Neka grozna slutnja me je napolnila. Noge so se mi začele tresti in ob stopnicah sem se moral oprijeti ter počivati. Tema se je delala pred mojimi očmi. Toda, naj vam povem ob kratkem! Ko sem stopil v sobo, sem videl, da je žena moja bila — mrtva. Zastrupila se je bila in zraven je zastrupila tudi oba svoja in moja otroka. Razumete, moja otroka!»

Starec je umolknil in topo zrl predse.

Robert je njegovo pripovedovanje poslušal z vedno večjo pozornostjo. Nehote je moral primerjati v gotovih momentih starčevo preteklost s svojo sedanostjo. Ko je pa Zadel končaval, je šele uvidel vso grozo njegovega življenja, je šele začutil, da je njegova lastna nesreča tako ničeva, tako malenkostna proti starčevi, da je ni vredno niti omeniti. Ubogi človek, ta je bil res nesrečen!

Črez nekoliko časa je nadaljeval starec:

»Koliko sem prestal potem, vam ne bodem pripovedoval. Bil sem uničen in strt. In iz tega je izviral vsa moja poznejša slabost in otopelost. Postal sem hkratu slaboumen, nič me ni vznemirjalo več, nič veselilo, nič žalostilo. Ta udarec je zadel moje možgane z vso silo in uničil moje življenje. Pozabil sem sčasoma vse, pozabil celo maščevanje, ki sem ga bil prisegel ničvrednežu, ki je posegel med mene in ženo. Imel sem in imam še toliko, da lahko izhajam, in tako sem živel tja v en dan kakor bebec, ki ne vidi ped pred sabo. Šele v zadnjem času zopet čutim nekaj življenja v sebi, čutim, kako sem brezpotreben na svetu. Šele v zadnjem času se mi vedno huje, vedno češče vsiljujejo spomini na nekdanjo srečo. A danes, danes mi je bilo tako hudo, da sem se moral izpovedati! Iskal sem človeka, da bi govoril ž njim. In tu ste prišli vi. In videl sem vas nesrečnega, spoznal sem na vašem obrazu bol, ki razjeda vašo notranjost. Oj, to jaz dobro poznam, dasi sem bebec, dasi se ne zanimam niti zase. In razen tega me spominja vaš obraz na neki drugi obraz, ki sem ga gotovo že nekdanj videl, ki mi je gotovo nekdanj bil simpatičen, a zdaj je že tako dolgo tega, da niti ne morem vedeti, kateri obraz je to. Gotovo pa je, da ste podobni nekemu, ki je bil v zvezi z mano . . .

»Toda, ne zamerite mi, ako vas vprašam po imenu.«

»Moje ime je Robert Z . . .«

Starec je planil /kvišku ter strmel v Roberta. Njegove oči so bile široko odprte in roke, ki so se bile dvignile, so se tresle, da se je tresla zraven i miza.

»Ti, ti . . . njegov sin . . . njegov sin!« je nazadnje viknil s hreščočim, pretrganim glasom. Pene so mu stopile okoli ustnic in onemogel je moral sešči.

»Ti . . . ti . . . sin . . . zapeljivca . . . moje žene!«

Še dvakrat je viknil te besede, a potem se mu je zavrtilo in zdrknil je s stola na tla.

In prihitel je krčmar, prihiteli gosti, ki so ga pomagali dvigniti. Črez nekoliko trenutkov je prišel rešilni voz, ki ga je odpeljal.

(Dalje prihodnjič.)

Poslanica.

Nastlala je vesna
po poljih in logih
zelenja in cvetja,
po steblih in bilkah
utrinja se rosa
v ognjenih pramenih,
iz kelihov cvetnih
se dviga in vstaja
vonjava opojna.

A k tebi le moje
srce se nagiblje,
devica prejasna,
in k tebi le sili
z močjo me neznano,
da pijem s pogledi

vso tvojo lepoto,
slaj usten omamnih,
čar grudi kipečih.

Kot solnčnica žarna
strmi neprestano
na nebes visoki,
kjer vozi mogočno
se ljubljenec zlati,
tako za teboj se
oziram udano.

Oj, skloni se k meni —
in žarke ljubezni
ti name razlij
in z žarki ljubezni
v srce mi posij!

C. Golar.

Hajduki.

Studija iz južnoslovanskega narodnega življenja.

Spisal Anton Trstenjak.

Za krst časni i slobodu zlatnu.

Geslo raje.

«*Osvećenik*» je doživel letos svoj osemdeseti rojstni dan. Ob tej priliki se je seznanil širši slovanski svet z njegovimi hajduki, kateri so izvršili v zgodovini bosenske in hercegovske raje znamenito ulogo. Ali fra Grga Martić ni prvi, kateri proslavlja hajduke. V narodni pesmi je postavljen hajdukom večer spomenik. Narod jih proslavlja kot svoje odrešenike, ljubi jih in spoštuje kot svoje narodne mučenike. Martićevi hajduki: Luka Vukalović, Kiko, Zelić in drugi niso edini, o katerih govori zgodovina. Takih hajdukov je bilo na stotine v Jugoslavanih. Čitajte Aškerčeve »*Rapsodije bolgarskega goslarja*«, in pred seboj bodete imeli pristne bolgarske hajduke. Hajduk Vasil Levski je žrtvoval svoje življenje za svobodo domovine. Dramil je Bolgare, da se otreso turškega izesa, in je izdahnil svojo junaško dušo na turških vešalih dne 6. februarja leta 1873. v Sofiji. To je torej junak iz naše dobe. V sliki »*Tabor v Oborišču*« opisuje nam pesnik, kako so se l. 1876. zbirali bolgarski sokoli v balkanskih gozdovih in ondi svečano sklenili, da hočejo maščevati Levskega, diakona junaka. Tu vidimo, kako žive hajduki v gozdovih. Ahmed paša je prišel z mnogobrojno četo v Batak in je dal poklati vse vaščane. Tu zopet vidimo, kako je umirala raja za vero in svobodo. Raje ni branil nihče; morala se je braniti sama, ker

» krik robóv
ne sega nikdar do bogóv.«

Ali prišla je pomoč od carja osvoboditelja in vsaj del bolgarske raje je otresele stoletne okove.

Tako so hajduki pripravljali delo osvobojenja. Hajduki so torej vstaši in nekaj posebnega. Nikoder po širnem svetu ne nahajamo kaj enakega. Italijani imajo slovito maffijo, Nemci znamenite razbojnike, vsi narodi imajo morilce in pretepače, a hajduke imajo nekateri slovanski rodovi, namreč tisti, to že sedaj poudarjamo, kateri so največ trpeli.

Zadnji čas se je mnogo pisalo o gospici Jeleni Stone. Stone je misijonarka, doma iz Severne Amerike, živi v Carjigradu ali bog-

vedi kje, dobiva mnogo denarja od svojih rojakov in se trudi poevangeliti Macedonijo. Do zdaj je osnovala v Macedoniji in na Bolgarskem 35 evangelskih šol. Njeno delovanje je torej naperjeno proti pravoslavju v prvi vrsti. Ali je to nedolžna, opravičena ali celo sveta stvar? Sodite in mislite, kakor hočete, gospica Stone ima svoje namene, a Macedonija ne potrebuje njene misije. Ko je lani bila na potu v Macedonijo, počakali so jo, kakor so poročali nemški listi, neki »razbojniki«, njim na čelu poglavar Boris Sarafov, odveli so jo v gore, visoko v bolgarske gore, kjer jih ni mogel nihče najti. V njenem spremstvu je bila mlada in krasna pastorka Cilka, ki je v onih gorah po zimi povila krasnega dečka. Obema se je dobro godilo, pogrešali nista ničesar, niti finih jedil, niti izborne pijače, samo v gorah sta morali ostati. Ves svet, zlasti Nemci so vpili, da so Stono odveli »razbojniki«, in nemški listi so peli tenor, a pripevali so jim tudi nekateri slovanski časnikarji. Američanci so nabrali baje 300.000 frankov, denar so izročili »razbojnikom« in so tako odkupili obe dami. Ves svet si je oddahnil, a nam se je baje prihranila sramota, da niso slovanski razbojniki zakrivili umorstva. V Srbiji in na Bolgarskem se je dogodilo kaj takega že često, samo to je, da se do zdaj še nikdar ni zahtevala tolika odkupnina. Ta epizoda američanske misijonarke je res samo epizoda in za Macedonijo postranska stvar. Vstaši potrebujejo za vstajo denarja, da si nabavijo pušk in smodnika. Po čemer je koprnela Srbija in Bolgarija, po tem hrepeni Macedonija. V Macedoniji nekaj vre in kipi, ker Turčija noče ničesar vedeti o 23. členu berlinske pogodbe. Zbirajo se baje »bande«, »Neue freie Presse« piše o slovanskih razbojnikih: »sie üben sich untereinander im Gurgelabschneiden«. Mi pa vemo, da slovanska raja grabi za puške in nože, da se bori za vero in svobodo in da si hoče izvojevati zlato svobodo tudi — Macedonija.

Dasi spadajo Slovenci k jugoslovanski skupini, vendar ni bilo med nami in med Srbi, Hrvati in Bolgari skupne državne zveze. Pri Srbih in Hrvatih se je mnogokaj ohranilo, o čemer v Slovencih danes ni niti sledu. Pomislimo samo na pobratimstvo in kumstvo, na to obiteljsko napravo, katere ne nahajamo pri drugih narodih. Tudi naši predniki so živeli v borbi s krutimi sovražniki, ali posebnega sovražnika so imeli naši bratje preko Save. Onostran Save, na Balkanu, so se vršili velevažni dogodki, katerih se nismo udeleževali. Od Carjigrada se je zaganjala turška sila preko Balkana proti srcu Evrope in je na tem potu tresčila ob Bolgare, Srbe in Hrvate. Ti južni Slovani so odbijali stoletja in stoletja turške navale s toliko

močjo, da se Turčinova nakana, podjarmiti ves krščanski svet, ni uresničila. In tako se je Turčin moral zadovoljiti s tem, da je razrušil slavno bolgarsko in srbsko carstvo in da si je podjarmil še one sosednje pokrajine, v katerih so bivali Slovani. Na to stran Save so bili Slovenci, kateri so odbijali germanski naval. Ko so padli panonski Slovenci, prišli smo mi na vrsto. Bili smo torej neprenehoma v sovražnih kleščah, vedno napadani, tlačeni in preganjani. V teh stiskah in v narodni zdvojnosti so posegli balkanski narodi po samoobrambi, ker so dobro vedeli, da jim ne bode nihče pomagal, ako si ne bodo pomagali sami. Mnogo njih je priseglo, da hočejo braniti svoj rod ter si s krvjo izvojevati izgubljeno svobodo. Osnovale so si posebno društvo, to je, oborožili so se s puškami, samokresi in noži, zapustili so dom in šli so v visoke gore. Postali so hajduki. Lahko si mislimo, kako silen je moral biti pritisk, da so Slovani, ki so bili od pamtiveka miroljuben narod in ki so najrajši v miru živeli, zgrabili za puške. V stiskah so se naučili nositi in rabiti orožje in še danes si ne moreš balkanskega Slovana drugače predstavljati kakor človeka, kateri ima ob svojem pasu cel arsenal. Drugi Slovani, tudi mi Slovenci, so nosili ob pasu pipo in tobak. Srb, Hrvat in Bolgar je to potreboval. Turki so odvajali v Štambul lepa dekleta, onečaščevali so slovanske domove, nalagali so raji neznosne davke, a za narod niso storili ničesar. Koliko nesreče so napravili, tega ni moči popisati. Narodu ni preostalo nič drugega, ali se vdati ali pa se upreti. Izbrali so si zadnje sredstvo. Brat je prisegel, da bode maščeval sestro, katero je onečastil Turek, in ako on pred svojo smrtjo ni mogel izvršiti maščevanja, prevzel je maščevanje mlajši brat ali kak prijatelj.

O hajdukih tudi naše širše občinstvo nima pravih pojmov. Neslovanski svet, osobito Nemci pa sploh nočejo imeti pravih pojmov o slovanskih hajdukih. Evropski zapad ni nikdar imel hajdukov, kako bi si torej mogel predstavljati, da je hajduk in hajduštvo nekaj idealnega! Emil Franzos je slikal maloruske hajduke ali, kakor jih tam imenujejo, hajdamake kot navadne pretepače. Še danes se z nejevoljo spominjam, kako je po »Neue freie Presse« smešil in tendencijozno pisal o Slovanih. Rosen je bil nekoliko pravičnejši, in Hellwald misli, da so hajduki vendar boljši, nego so jih opisavali njegovi rojaki. Ako nimajo pravih pojmov pisatelji, ali čemo in ali moremo zahtevati, da bi takozvana dnevna književnost mogla soditi o tej stvari nepristranski? Nemški listi so pisali in pišejo, da so hajduki navadni pretepači, ki kradó in moré, kamor prihajajo. Vsi

narodi na svetu so imeli razbojnike, in zato mislijo Nemci, da hajduki niso nič boljši od nemških razbojnikov. Naše občinstvo, katero to čita, misli in veruje, da so hajduki res taki, kakor nam jih slikajo Nemci, namreč da so naši hajduki nava dni razbojniki, Strassenräuber, Gurgelabschneider i. t. d.

Beseda sama »hajduk« je tujka. Hajdu, množina hajduk, hajduco, hajducus je madjarska beseda. Hajduki so se nekdam zvali na Ogrskem pastirji. Pozneje so bili hajduki vojaki, pešci, katere si je lahko vsak najel za denar. Sedmograjski knez Bocskay je podelil leta 1605. hajdukom plemstvo, ker so ga v vojski krepko podpirali. Ti madjarski hajduki niso nekaj časa plačevali davka in so celo imeli posebne predpravice. Pozneje so z besedo hajduk oznamenovali sodne slugе. Beseda je torej madjarska, a pomen, stvar je slovanska.

Kdo in kakšni so bili hajduki in kateri Slovani so imeli hajduke? Kakšni so bili, o tem nas obveščuje narodna pesem, katera je proslavila znamenite hajduke. Vuk je gotovo dobro poznal svoje rojake in on nam opisuje hajduke take, kakršni so res bili. Tudi Martić je poznal hajduke, kateri so se borili proti Turčinu v naši dobi do okupacije Bosne in Hercegovine. On nam opisuje hajduke istinito. Tudi Botev je sin našega časa. Le-tem je verovati, ker le-ti govore istino.

Narod misli in poje v pesmih, da so hajduki postali od turškega nasilja in nepravde. Hajduštvo torej ni starejše, nego je gospostvo Turkov na Balkanu. Tudi beseda hajduk, katero smo si izposodili od Madjarov, potrjuje naše mnenje. Gotovo v predkrščanski dobi ni bilo hajdukov in ni jih bilo do turške vlade. Šele s turško vlado so se porodili hajduki. Ker je turška vlada, kakor nam priča zgodovina, bila zelo nasilna, ki je bila Turkom kolikor toliko pravična, a ubogo rajo je zatirala, kolikor se je le dala, bilo je naravno, da se je raja začela upirati vsaki preveliki nepravdi. V mestih in vaseh ni se smela raja niti ganiti. Tudi so skrbeli turški paše in age za mir in red. Raja pa tudi ne bi imela nobenega uspeha, ako bi se v mestih upirala. Zato so posamični možje bežali v gore, v prastare gozdove, tu so se skrivali pred Turki in tu so prežali na Turke. Tako so preganjali Turke, ubijali jih in so s tem upali doseči, da preženo Turke iz dežele in da se jih osvobode. Hajduki so se torej borili za svobodo svojega naroda, ker jim je bilo samo do tega, da se otresó neznoznega turškega jarma. Ker pa so se hajduki borili za skupno stvar, a ne za kake osebne koristi, ljubil jih je narod in spoštoval, a narodna pesem jih je proslavljala kot narodne mučenike,

kateri so žrtvovali svoje dragoceno življenje za vero in svobodo. Vse hajduštvo ima naroden značaj. Hajduki so narodni osvoboditelji, kateri so največ pripomogli, da turška vlada ni še huje pustošila krščanskih dežel, in kateri so edini izposlovali, da je južnim Slovanom napočil pred kratkim časom dan svobode.

Svobodni narodi niso imeli hajdukov. Pri svobodnih narodih ni povoda k temu. Le zatiranec, kateri vidi, da se mu nalašč krivica godi in da je po nedolžnem teptan, čuti to krivico in mora se upreti. Trinoštvo poraja požrtvovalne junake. Kakor so bili Slovani razcepljeni, tako so imeli različno usodo. Velikorusi in Poljaki niso imeli nikdar hajdukov. Obema se je še dosti dobro godilo. Vedno silno tlačeni in preganjani so bili Malorusi in Jugoslovani, zlasti Bolgari, Srbi in Hrvati. In ravno ti zatirani Slovani, ta balkanska raja nam je podala dokaze, kaka viteška dela so se porodila iz samoobrambe. Stoletja in stoletja so stali Srbi in Bolgari na braniku, njih najboljši, najčilejši sinovi so se odrekli svetu in življenju, živeli so po gorah in hajdukovali in so vedeli, da so že pripravljene koli, na katere jih bodo nataknilo Turki. Čim večja je bila mrznja do sovražnika zatiralca, tem večja in silnejša je bila ljubezen do rodu in vere. Še v početku XIX. stoletja je cvelo hajduštvo v Srbiji. Vuk je videl slavne hajduke, a starina Martić proslavlja v svojih pesmih hajduke, kateri so živeli do okupacije Bosne in Hercegovine. Danes, ko so se osvobodili Srbi in Bolgari, a v Bosni in Hercegovini se vlada po zakonu, ni več hajdukov v teh pokrajinah, samo v Makedoniji še nekaj kipi.

Število hajdukov je merilo turškega nasilstva (zuluma) in nepravde. Kolikor je bila turška vlada boljša in človečnejša, to je i hajdukov bilo manj; a kolikor je bila nepravičnejša, to jih je bilo več. V početku turške vlade, to je takrat, ko so zavladali Turki v Srbiji, so šli v hajduke najodličnejši sinovi naroda, torej prva gospoda. Premena v sistemu je bila prevelika in preobčutna, in zato je bil tudi upor silnejši in obsežnejši. To so bili vitezi naroda, ki so se prvi uprli in prvi šli v gore. Narod jih je spoštoval brezmejno in jim želel uspeha in sreče. Branili so siromake in so bili pravični narodni sodniki. Ako je kdo napadel siromaka in ga celo oropal, maščeval ga je hajduk. Hajduki so se pobijali po gorah in ondi prežali stalno na Turke. Bili so nemesis, katera se je pojavljala zdaj tu, zdaj tam, a vselej maščevala turško nepravdo. In zato so se jih bali Turki. Ne izza grma, naravnost in odkrito je zagrabil hajduk svoj plen. V stari dobi so najraje pričakovali Turke, kadar so nosili

pobrane davke v Carjigrad. Hajduk potrebuje denar za smodnik. Srce ga je bolelo, ko je moral gledati, kako so celi zaboji denarja romali v Carjigrad. Hajduk je spoštoval zakon in vero; ni nikdar ubijal človeka, kateri mu ni ničesar storil. Spoštoval je tujo lastnino in je živel samo, da se maščuje na Turkih, kateri so rajo teptali in odirali vprav po turški.

Hajduki žive v skupinah, kakor tudi se bore za skupno stvar. Četudi sta samo dva hajduka, vendar se ve, kateri od njiju je harambaša ali starejšina. Starejšina je poglavar hajduški družbi, on poveljuje in skrbi, da posamični člani ne krše hajduškega običaja. Večja skupina ima barjaktarja ali zastavonošo. Hajduk se razločuje od svojih drugih rojakov tudi po noši. Imeli so vedno posebno obieko, na glavi fese ali svilnate kape, a nosili so krasno orožje, dolgo puško, imenovano diljko, po dve mali puški in velik nož.

Naravno je, da so hajduki živeli po gorah in se skrivali v gozdovih, v katerih ni živela nobena druga živa duša. Po ravninah niso nahajali zavetišča pred turškimi agami in kapetani, in zato je moral vsak hajduk v goro. Odtod so hodili posamični ali pa v oddelkih na razne kraje, kjer so slutili, da srečajo onega Turka, na katerem so se mislili maščevati. Po gorah ni bilo živeža in si ga tudi niso utegnili iskati, ker so ves božji dan prežali na Turke. Tu je le izvirala izpod skale hladna vodica, s katero so si gasili žejo; tu je pod stare jele vejami bilo le sence, da si je odpočival utrujeni hajduk. O kritičnih časih so prenočevali v gori, sicer pa so hodili prenočevat k svojim prijateljem v bližnje vasi. Pozno zvečer so torej prihajali k jatakom v vas. Jataki so bili njih prijatelji, utajevalci. K njim so hodili na večerjo. Pri jataku so se navečerjali, a jatak jim je dajal tudi za drugi dan hrane, katero so nosili v torbah. Dogajalo se je tudi, da je jatak sam nosil hrano v gozd. Tako so hajduki živeli od zgodnje pomladi do zime. Kadar se je približevala zima, jemali so hajduki slovo od svojih gor in so odhajali vsak k svojemu prijatelju »na zimovnik«, ali poprej so se še dogovorili, kdaj spomladi in kje se zopet snidejo. Na zimovniku so ležali ves dan po kleteh, a po noči so se jim pridružili še ostali domači ljudje ter so ž njimi prepevali »uz gusle« junaške pesmi o kraljeviču Marku, o slavnih junakih in hajdukih, kateri so jim bili vzor življenja in poštenja. Mnogi so preoblečeni v navadno obleko služili za hlapce. Tako so prezimovali v obiteljskem krogu. Ni še prav skopnel sneg po ravninah, in trebalo je jemati slovo od jataka in od drugih prijateljev. Po zimi so torej Turki imeli mir. Zbirali so se ob določenem

času in na določenem kraju, in ako katerega hajduka ni bilo, šli so ga iskat. Uveriti so se morali, ali je umrl ali pa če ga je kdo umoril. Kdor je umoril hajduka, na tem so se osvetili. Minolo je tudi čisto petdeset let, da so izvršili osveto. Kadar se je hajduk naveličal hajdukovanja ali da ga je trla starost, povrnil se je domov. Živel je spet kakor poprej, a nihče mu ni očital hajdukovanja. Ker se je odvadil od poljskega dela, ni bil hajduk za težaka, ampak postal je pandur. Samo knez ni mogel biti, kdor je bil hajduk.

Z besedo raja, krščanska raja, označujemo krščanske podložnike polumesece. Vse Bolgare, malone vse Srbe in dokaj Hrvatov je podjarmil polumesec. Zgodovina te slovanske raje je zgodovina trpljenja in mučeništva. Turški vladi je bilo samo do tega, da izsesava te narode. Koder je Turek bival in gospodoval, tam ni ostavil ni sledu o kulturi in blagostanju. O tem nam govore Bolgarija, Macedonija, Srbija, Bosna in Hercegovina. Turek po teh deželah ni sejal kulture, ni pospeševal gospodarstva, tako da je še danes narod na nizki stopinji kulture v evropskem zmislu besede. Še pred okupacijo so bila v Bosni z železom okovana kola nepoznana. Kaj je torej oduševljavalo rajo, da se je dvignila na noge? Dvignila jo je slavna preteklost, srečni časi bolgarskega in srbskega carstva; ona doba, katero opeva velekrasna in smem reči najlepša narodna pesem. Ta pesem je porodila hajduka. Narod ni pozabil poraza na Kosovem polju. Vstali so možje, kateri so prisegli, da ne jenjajo, dokler ne preženo zadnjega Turka iz dežele. Vstali so možje, kateri so od mladosti do smrti hajdukovali, to je osvobajali rajo. Hajduki so torej branitelji pravde, zaščitniki narodne svobode; oni so glasniki, kateri so povsod in zmerom oznanjali, da se raja ne more osvoboditi drugače, nego da pobije vse Turke v deželi. Ako bi ne bilo hajdukov, še danes bi stokala raja pod težkim turškim jarmom. Kakor so hajduki osvobodili ali vsaj bili provzročitelji osvoboje v Srbiji, tako bodo hajduki izvojevali svobodo v Macedoniji.

Turška vlada ni imela druge brige, nego da je pobirala davek. Drugo brigo so ji zadajali hajduki. Zato je preganjala, lovila in morila hajduke. V Srbiji je bil v vsaki knežini (knez je bil poglavar knežine enega okoliša) po en turški buljubaša s panduri. Ta buljubaša ali četovodja je lovil hajduke. Bil je imeniten gospod ta buljubaša, in ako je zaukazal, da mu je morala tudi raja pomagati, pa je morala pomagati. Večkrat je tak buljubaša zbral celo trumo naroda in je šel iskat hajdukov. Raja je sicer, ako je le mogla, skrivala hajduke in jih ni izdajala. Kri ni voda. Turki so hajduke

nabijali »na kola c«. Kdo ve in kdo bi mogel izračunati, koliko je raje izdihnilo dušo na kolcu? Navadno so Turki vprašali ujetega hajduka, ali se hoče poturčiti. Kateri hajduk je izjavil, da se hoče poturčiti, to je postati poturica, njemu so oprostili in ga niso nabili na kol. Turkom je bil namen raznaroditi slovanski jug. Ali hajduki so bili verni svoji veri in so smatrali za največjo sramoto, ako se je Srbin poturčil. V takem trenutku, ko je bilo voliti smrt ali turško vero, bil je hajduk pravi junak, opsoval in proklel je Muhameda, govoreč: »Pa zar poslije ne ću umrijeti?« Tako je umirala raja vselej za svobodo in vero; raje je umirala, nego se vdajala Turčinu. Hajduki se sami smatrajo za velike junake. Kadar Turki vodijo hajduka h kolcu, tedaj si hajduk zapoje iz vsega grla in kaže s tem, da mu ni do življenja in da rad umira »za krst časni i svobodu zlatnu«.

Hajduki so živeli po svoji veri in navadi. Postili so se in Boga molili. V Oborišču, v krasnem balkanskem gozdu, je čutil pop mašo mnogobrojnim hajdukom. Krivice niso delali nikomur; preganjali so samo Turke. Tako nam tudi Grga Martić opisuje svoje hajduke. Kiko in Zelić sta se postila in Boga molila, živela sta ob suhem kruhu in pila vodo iz studenca. Spala sta na trati, v gozdu, a puška jima je bila edina drugarica. Vsak hajduk je bil poštenjak od nog do glave. Zato je bila za hajduka največja sramota, ako mu je kdo rekel, da je pržibaba. Pržibaba je namreč človek, kateri stare babe prži, to je praži, z žarečimi verigami žge.

Vsi hajduki so se borili »za krst časni i slobodu zlatnu«. To jim je bil ideal življenja in delovanja. Turčin je preganjal krst in jemal svobodo krščanskim narodom. Krst pomenja križ pri pravoslavnih. Rimokatoliki pravijo križ. Raja se je torej borila za vero in svobodo. To velja za vso dobo do osvobojenja, in zato to geslo ni puhlica, ampak to je zgodovinska istina. Hajduki so torej bili viteški branitelji vere in neustrašeni zaščitniki svobode. Bili so stalna vstaja, katera je trajala dotle, dokler je trajalo turško gospostvo. Danes je svobodna Srbija, neodvisna je Bolgarija, a v Bosni in Hercegovini se vlada po zakonu. V teh pokrajinah so torej hajduki odložili orožje. Umaknil se je Turčin, ki je pustošil slovanske pokrajine, ki si je prisvajal tod vse pravice. Zapustili so tudi hajduki gore in gozdove ter se vrnili v obiteljske kroge. Visoke gore in goste šume so zopet tihe. V njih še biva samo gorska vila, ki je hajduku kazala pota in ga vodila k studencu ter mu bila verna posestrima. Ona je zopet sama in sameva. Narod se spominja v pesmih svojih hajdukov ter

proslavlja njih slavna dela. Zadnji spev narodne junaške pesmi se je s tem dovršil in zaključil v večjem delu slovanskega juga.

Tesno spojena s hajduštvom je osveta. Martić imenuje svoje hajduke osvetnike, to je maščevalce. Beseda sama je grozovita. Evropski zapad ne more nam tega oprostiti. Pravi, kaki barbari so bili že nekdam ti južni Slovani, ker so imeli krvno osveto! Nekdam, zlasti v srednjem veku, mnogokaj ni bilo v redu in opravičeno, kar je bilo združeno z babjeverstvom. Ali krvna osveta je bila popolnoma opravičena, bila je samoobramba. Uvaževati je treba nekdanje razmere, v katerih so živeli južni Slovani. Vpoštevati je treba, da na vsem jugu pod polmeseccem ni bilo za rajo ni pravde ni zakona. Nobeden narod ni toliko pretrpel, ni toliko krvi pretil za svojo vero in svobodo in za čast svoje obitelji kakor raja slovanska, katera se je morala boriti in maščevati, ako ni hotela poginiti. Turčinu ni bila nikdar sveta slovanska obitelj, odvajal je lepa dekleta v Štambul. Slovanski robovi so zgodovinska istina. Raja se ni mogla pritožiti nikjer, ali je potem čudo, da je brat prisegel maščevati svojo sestro, katero je onečastil Turek? Ali ni opravičeno, da je pobratim maščeval pobratima, ker ni bilo pravde, h kateri bi se mogla zatekati raja. Edina pravda pa je bila, da je raja sama kaznovala svojega tlačitelja. Dokler hode ljubezen brata do brata in sestre, ljubezen pobratima do pobratima sveta naprava v narodu, dotle mora biti osveta opravičena, ako ni drugega sodnika, kateri bi po zakonu kaznoval nepravdo. Slovan ni nikdar ubijal, ni moril, ni požigal brez vzroka, a maščevati se je moral. S ponosom sme torej Martić imenovati svoje hajduke osvetnike, ker ti le so se maščevali radi turške nepravde in nasilstva. Ko je bila pregnana turška nepravda iz dežele in je zavladal red in zakon, iztrgal je tudi Slovan osveto iz svojega srca.

Iz gozda so ptice odplule . . .

Iz gozda so ptice odplule
čez daljno morjé,
in bori in hrasti rumeni
za njimi ihté.

In meni so sanje odplule,
a jaz ne vem kam,
in tesno mi zdaj je pri srcu,
ko sem sam, tako sam . . .

A. Gradnik.

Volja.

Drama v štirih dejanjih. Spisal Etbin Kristan.

(Dalje.)

Tretje dejanje.

Salon pri Mrkulinovih — kakor v prvem dejanju.
Popoldne.

Grabar in Ljubica sedita pri mizi.

Grabar. To vse razumem.

Ljubica. Pst — ne tako glasno!!

Grabar (tiše). Vse pojnim. Mislim sem si takoj, da je kaj takega, saj poznam Slavca.

Ljubica. Ah — vi ga poznate? Le ne mislite tega!

Grabar. No, vendar mislim. Sedaj tudi razumem, zakaj je odpovedal svoj koncert.

Ljubica. Odpovedal?

Grabar. Da. Impresario si puli lase in kar nori, žurnalisti oblegajo Slavčevo stanovanje, da bi ga izpraševali, on pa ne sprejme nikogar. Pri kosilu je bil tako dobre volje, da so se vsi čudili. Dovtipi so mu kar plesali po jeziku. Pa kakšni dovtipi! Naenkrat pa je obmolnil. Kar hipoma, tako da so bili vsi presenečeni. Črez nekaj časa je vstal, izpil je čašo vina na dušek, rekel odločno: Jutri ne bom igral — pa je odšel v svojo sobo. Ljudje so se spogledavali, no — in sedaj je vse navzkriž.

Ljubica. Da, da, vse navzkriž. Ali to se mora popraviti! Ali mi hočete pomagati?

Grabar. Hočem, hočem, ali —

Ljubica. Kakšen ali?

Grabar. Hm, to je vse lepo, da mislite na svojo sestro in na Slavca. Ali drugi ljudje so menda tudi na svetu. Na primer mi dva. Kaj pa bode z nama?

Ljubica. Eh, to! Kaj sedaj mi dva!

Grabar. No, dopoldne sem bil zelo v nemilosti.

Ljubica. A, vedno tudi ne morem biti medena. Pa dobro. Pomagajte mi v tej stvari, pa bode tudi z nama vse dobro.

Grabar. Tako velja. Sedaj mi le povejte mojo nalogo.

Ljubica. To bodeate takoj slišali. Vso stvar treba aranžirati, da gre vse kakor na traku. Jaz prevzamem vse, kar se tiče Marice, vi pa Slavca. Še danes brzojavim v Reko.

Grabar. V Reko? Po kaj?

Ljubica. To je za sedaj še moja stvar. Vi mi spravite še danes Slavca v hišo.

Grabar. Ta bode težka.

Ljubica. Težka ali ne težka — le glejte, da pride sem. Povejte mu, da se mu ne bode treba sestajati z nikomer kakor z menoj.

Grabar. Dejal mu bodem, kakor mi pravite. Ali garantirati vendar ne morem. Ne veste, kakšen je.

Ljubica. Saj ne vprašam tega. Ničesar drugega nočem, kakor da mi ga pripravite sem. Mislite obenem na sebe, ako vam je kaj ležeče na tem.

Grabar. Ljubica!

Ljubica. Ljubica gori, Ljubica doli — niti roke vam ne dam, dokler ne pride Slavec.

Grabar. Dobro. Storil bodem, kar mi je mogoče. (Vstane.)

Ljubica. Pa kmalu!

Grabar. Brez zavlačevanja. (Počasi odhaja. Ljubica ga spremlja do vrat. Tukaj ji da roko, ki jo ona prime.)

Ljubica. Ah! Kaj sem rekla!

Grabar. O, da mi ne daste roke? To ste le tako rekli. Tem hitreje izvršim svojo nalogo. (Odide.)

(Kratka pavza. Ljubica stopi na balkon in gleda na ulico. Kmalu pride)

Margerita. Kaj pa delaš? Kdo je bil tukaj? Grabar, ne? Česa pa išče vedno pri nas?

Ljubica (še na balkonu). Česa naj bi iskal? Ako smejo drugi zahajati v našo hišo, ne vem, zakaj on ne bi smel?

Margerita. Lep odgovor! Čuješ, Ljubica! Zdi se mi, da bi bilo v redu, ako bi kazala več spoštljivosti napram svoji materi.

Ljubica. Moja mati je mrtva.

Margerita. Tvoja mati sem sedaj jaz, pa zahtevam tisto spoštovanje, ki gre staršem.

Ljubica (stopi v sobo). Spoštujem te, kakor te morem.

Margerita. Predrzna si! Ali predolgo sem to trpela.

Ljubica. O, da. Vsi smo predolgo trpeli. In tega mora biti konec.

Margerita. Pravim ti, predrzna si.

Ljubica. Predolgo sem bila pohlevna, pa se ti sedaj zdi, da sem predrzna.

Margerita. O, ako ne bi bil oče bolehen —

Ljubica. Tedaj bi mu povedala, kakšna sem, kaj? Morda mu pa tudi ne bi povedala, ako bi bil povsem zdrav.

Margerita. Kaj...? To je že od sile. Ali morda celo misliš, da se te bojim?

Ljubica. Ničesar ne mislim, temuč vem, da me sovražiš, ker se me bojiš.

Margerita. Jaz — tebe? — A? — Tebe? — Jaz? — Ta bi bila lepa! — Jaz — da bi se bala tebe? Ali mi morda izvoliš povedati, zakaj?

Ljubica. To veš bolje nego jaz. A če ne bi bilo nič drugega, je dosti to, da me nisi mogla ukrotiti kakor Marice. Zakaj ti je pa toliko ležeče na tem, da bi Marica vzela Gospodarja? Saj veš, da ga ne ljubi.

Margerita. Oho! Kaj pa vprašuješ?

Ljubica. To je, kar me zanima. Čuj me! Na to vprašanje hočem, imeti odgovor, in dokler ga ne dobim, ne bodem mirovala.

Margerita. Kaj misliš?

Ljubica. Ničesar — in vse. Da Marica ne ljubi Gospodarja, vem. Da se ni slučajno seznanila ž njim, veš tudi ti. Ti si ga pripeljala v hišo. In še več. Marico siliš, naj ga vzame. Rafinirano, kakor si le mogla, si Maričino voljo popolnoma uničila. Ali pa vsaj misliš, da se ti je to posrečilo. Čemu je bilo tega treba? .. Ali ne verujem, da bi bila njena volja res ubita. Samo hipnotizovala si jo, a jaz jo bodem zopet zbudila.

Margerita. Česa se usojaš? Marica ve, da mi ne sme kljubovati.

Ljubica. Marica ne more misliti. Toda jaz bodem zlomila tisto moč, s katero si jo uklenila, in zopet bode svobodna.

Margerita. Marica ve, kaj sme in česa ne sme. Ti ne veš ničesar.

Ljubica. Ničesar? .. Meniš? .. O, morda več, nego misliš. In zato ti svetujem: Daj Marici svobodo in vse bode mirnim potom rešeno. Ako pa nočeš —

Margerita. Ako nočem —

Ljubica. Tedaj bodeš morala!

Margerita. Nečuveno! ... Kdo pa bi me prisilil? ... Morda ti? .. S kakšnimi sredstvi neki?

Ljubica. A, kje pa je navada sovražniku naznanjati, s kakšnim orožjem ga hočemo napasti? Svoj arzenal naj ti pokažem in svoj bojni načrt naj ti razodenem? . . Pa kaj? Kaj bi ti pomagalo? Mojih sredstev se ne moreš poslužiti in mojega orožja ne moreš parirati. Med nama je boj — in ti si že slabejša.

Margerita (se prisiljeno smeje). Ha ha ha! Jaz slabejša? Od tebe slabejša, jaz?

Ljubica. Ti! — In morda si ravno tam najslabejša, kjer misliš, da imaš največjo moč.

Margerita. O, o!

Ljubica. Prav nič — o! Očitata sem ti, da siliš Marico v zakon z Gospodarjem. In ujela si se. Niti spomnila se nisi, da bi morala izpodbiti mojo trditev, temuč molče si priznala, da jemlješ sestri svobodo.

Margerita. Aj, kako juristovsko!

Ljubica (s posebnim poudarkom). Kaj pa tebi koristi, ako vzame Gospodarja?

Margerita (zmedena). Kaj vprašuješ? Kaj pa več?

Ljubica. Vem . . . ? Kaj bi vedela? . . Kaj te tako plaši, kar bi utegnila vedeti?

Margerita. Mene nič ne plaši. O, ničesar se ne bojim, tudi tvojih skrivnostnih besed ne . . . Sicer pa zavijaš. Nisem rekla, da silim Marico, temuč da Marica ve, da mora vzeti nadporočnika.

Ljubica. A, tako? — Tedaj jo pa vendar pusti, naj sama stori, kar sama ve, da mora storiti. Čemu pritiskaš?

Margerita. Nisem ti dolžna odgovarjati. Pazi nase, Ljubica! . . Zavesa je razgrnjena, najin boj je sedaj očiten. Prisilila si me, in zato bodem brezobzirna. O, moje energije in volje ne poznaš. Ena mora zmagati, druga podleči — tako si hotela. Dobro! Mojo odločnost boš spoznala.

Ljubica. O, Margerita, soproga mojega očeta — ko bi vedela, kako cenim vsako voljo! Bahaš se ž njo, a to bi bilo napram meni povsem nepotrebno, ako bi šlo samo — za tvojo voljo. Morda bi te odločno pobijala, a vendar spoštovala in celo občudovala, ako bi zastavljala voljo proti volji. Ali kako postopaš v istini? — Iz zasede, naravnost zavratno si najprvo podkopala in navidezno uničila drugo voljo, potem šele si nastopila s svojo energijo proti slabosti.

Margerita. Ne ljubi se mi, da bi se prepirala s teboj.

Ljubica. Al! Ali meni se ljubi, preprečiti tvoje nakane.

Margerita. Pazi sel!

Ljubica. Pazim se! Pazi se tudi ti! (Odide na levo.)

Margerita (nervozna — stopi k mizi, zamišljena postoji, naredi nekoliko korakov po sobi, postoji zopet. Potem sedé na zofo).

Franjo (pride z desne, s klobukom na glavi).

Margerita (čuvši korake, se strese in dvigne glavo). A, ti si. (Franjo stopa molče po sobi in slači rokavice.) Kje si bil? (Franjo skomizgne.) Kaj delaš?

Franjo. Nič. Ustrelim se.

Margerita. Kaj govoriš?

Franjo. Čemu živeti? Kaj je življenje?

Margerita. Pritožuješ se? Ti?

Franjo. Jaz. Povej mi, kaj je življenje?

Margerita. Na kakšne misli si prišel danes?

Franjo. Nič danes. Tako je. Čaša je polna in ura poteka.

Margerita. Tvoja? — Tvoja?!

Franjo. Moja? . . . Splošno govorim. Konec se bliža, družba se je preživela, človek nima nobene naloge več, človeštvo hira, umira. Kdor je pameten, pojde sam, dokler je čas.

Margerita. Tako daleč si došel?

Franjo. Vsi pridejo tako daleč, hote ali nehoti.

Margerita. Vsi?

Franjo. Vsi.

Margerita (vstane). Ni res! Ti si bolan. A kdor je zdrav, ne more tako misliti.

Franjo. Bolan je ves svet.

Margerita. Ni res! Domišljija! Molči, molči — jaz nočem biti bolna.

Franjo. Tudi ti si bolna.

Margerita. Ne govori tega! Jaz nočem biti bolna.

Franjo. Hočeš . . . nočeš . . . saj nimaš volje.

Margerita. Nimam?

Franjo. Nimaš. Morda si jo imela. Menda — ti. A tudi tvoja volja gine.

Margerita. Moja? -- O!

Franjo. Živela je, dokler je lahko druge sebi podvrgavala. Sedaj je konec.

Margerita. Motiš se.

Franjo. Resnico govorim. V naši hiši je volja umrla. Vsaka. Sedaj mora priti tvoja na vrsto, ker nima več hrane.

Margerita. O, še je ima. Še ena je močna in mi kljubuje.

Franjo. Ljubičina, misliš. A, te ne premagaš. Ona je izjema. Ako se sama ne ugonobi, tedaj ne vem — — ali ugonobi se.

Margerita. Kako to veš?

Franjo. Ker vse propada. To je usoda časa.

Margerita. Norost je! . . Ne, ne! Oh — na kakšne misli si me pripravil! Ali jaz nočem. Moja moč živi, čuješ! In hoče živeti. Jaz — jaz se ne ustrelim.

Franjo. Jaz tudi ne! To storiš ti še prej nego jaz.

Margerita. Kako mefistovsko govoriš! Pa zakaj bi jaz to storila?

Franjo. Tudi za samomor treba volje. Jaz je nimam, ti je imaš še trohico.

Margerita. Pojdi! Ostavi me. To so demonske misli.

Franjo. Čas jih opravičuje.

Margerita. Čas? . . Ne, ti sodiš čas po sebi.

Franjo. A ti si mi pomagala, da sem se naučil tako soditi.

Margerita. Kdaj? Kdaj?

Franjo. Takrat, ko si mi pomagala, ubijati svojo voljo. Ali se spominjaš, kako si pritrjevala mojim frazam, da je življenje iluzija, da smo samo igrača v rokah usode, da je največja modrost, pre-pustiti se valovom, da življenje ni vredno življenja? . . Takrat sem bil prepričan, da so to samo puhlice. Govoril sem kakor papiga. A ti si mi pritrjevala, dokler nisem začel verjeti. Plaval sem z valovi; pravzaprav niti plaval nisem. Pustil sem, da me je struja nesla, in tebi je bilo prav tako. Zakaj? — vprašam danes.

Margerita. Zakaj?

Franjo. Danes vem, zakaj. Vseokrog si hotela imeti lutke, da bi bila med njimi edini človek. Ha ha ha! Danes mi vemo, da smo lutke, ti si pa še vedno domišljaš, da si — individuum. A tudi ti ne vzplavaš proti struji. Meni je vseeno. Postal sem ravnodušen — s tvojo pomočjo. V tem sem srečen. Ali si — tudi ti — srečna?

Margerita. Franjo!

Franjo. No, nič, nič. Kdor hoče, pa ne more, ni srečen. Kdor je izbrisal pojma sreče in nesreče iz svojega slovarja, je srečen. Zbogom, Margerita — mati. (Odide na desno.)

Margerita (gleda srepo za njim. Ko je že odšel, stopi nekoliko korakov proti vratom, a nagloma obstane, dvigne roke ter jih zvija nad glavo. Potem stopi k diyanu in omahne nanj).

Edvard (pride z desne). Bon jour, Margerita. Srečal sem Franja.

Margerita (plane pokoncu). A ti, si! To je dobro, to je dobro!

Edvard. Kaj pa ti je?

Margerita. O, nič ne vprašuj. Sedaj se morava zmeniti. Odločiti se mora.

Edvard. Kaj se mora odločiti?

Margerita. Najina bodočnost. Odtod morava proč.

Edvard. A, nervozna si. Kaj pa te je doletelo?

Margerita. Oh, kako si grozen v tej hladnosti! Kako naj govorim s teboj, ako niti malce ne poskušaš, da bi čutil z menoj!

Edvard. Ne očitaj mi tega! Saj veš, da je moj temperament mirnejši. Čutim pa vendar s teboj.

Margerita. Tedaj pojdi z menoj!

Edvard. Kam pa?

Margerita. Kam? Kam? Kamorkoli, v svet, na sever, na jug — le proč odtod.

Edvard. Ničesar ne razumen. Zakaj naj bi šla proč?

Margerita. Ker ne morem obstati tukaj.

Edvard. Razloži mi vsaj . . .

Margerita. Kaj bi razlagala? Ali me ljubiš?

Edvard. Margerita!

Margerita. Ali me ljubiš tako, kakor si mi nekdaj prisegal?

Edvard (pristopi ter jo na lahno objame okrog pasu). Margerita, veš, da te ljubim.

Margerita. Vroč, brezobzirno, kakor si mi prisegal? (Strastno se ga oklene.)

Ljubica (odpre vrata z leve in hoče vstopiti. Ko opazi Margerito in Edvarda, se zlekne in stopi nazaj. Vrata pripre).

Edvard. S celim srcem!

Margerita. Ali ti smem verjeti?

Edvard. Veš, da se ne lažem.

Margerita (odstopi korak in mu gleda ostro v oči). To bodem vedela, kadar mi odgovoriš, ali pojdeš z menoj.

Edvard. Vse storim, kar je potrebno. Ali zaupaj mi! Povej mi vendar, kaj se je zgodilo. Za Boga, toliko pač zaslužim. Pa sediva. Sem lahko kdo pride, pa ako naju vidi tako —

Margerita (sede na divan). Ah, kdo bi prišel! Pa naposled — naj pride, kdor hoče.

Edvard (sede na naslanjač). In sedaj mi razloži.

Margerita. Dobro. Iz hiše moram, ker mi tukaj ni več obstati. Moja moč v hiši je uničena.

Edvard. To mi je kakor uganka.

Margerita. Ljubica mi je napovedala boj.

Edvard (prestrašen). Ali ve? . .

Margerita. Ne, ne, tega menda ne ve. Kako naj bi vedela? Toda pravim ti, da mi je napovedala boj. In zmagala bode. Sedaj je ona zlomila mojo voljo; ako ne bežim, sem izgubljena.

Edvard. Ah, če ne ve ničesar!

Margerita. Kdo ji bode poslej branil izvedeti vse? Vzela mi je zaupanje v samo sebe in zato je močnejša. Tako močna je, a jaz tako slaba, da bi me utegnila prisiliti, da ji sama vse povem.

Edvard. Margerita!

Margerita. Tako je. Dokler sem čutila, da sem močnejša, sem dosegla, kar sem hotela. Kdor pa je močnejši od mene, stori iz mene še več, nego bi hotel. Beživa, Edvard, beživa!

Edvard. Draga, zdi se mi, da grozno pretiravaš. Nič ne vidim tako črnega. Danes si nervozna. Premisli hladno. Saj se ni nič zgodilo. Situacija je prav taka kakor včeraj. Čemu torej bežati?.. Kaj naj počneva v tujini? Brez premoženja, brez dohodkov . . .

Margerita. V tej uri moreš tako preudarjati? Računati?

Edvard. Margerita, bodi pametna!

Margerita. Pametna?.. Ah, ti me ne ljubiš! Goljufal si me.

Edvard. Ne govori tako! Tega ne zaslužim.

Margerita. Ha ha ha! Celó življenje je stesnjeno v eno samo točko, tako majhno, kakor glava igle . . . ena beseda pomeni življenje ali pa smrt. Ti pa računaš in modruješ!

Edvard. Umiri se, Margerita! Razburjena si. Dobro, na vse sem pripravljen, ako mora biti. Ali ne prenašljiva se. Tudi ti ne smeš ničesar storiti brez preudarka. Daj mi časa do jutri. Tedaj se končno pomeniva. Ali eno mi veruj: zvest ti ostanem, naj se zgodi karkoli!

Margerita. Do jutri . . . Oh, vsaka minuta mi je večnost, pa naj čakam do jutri . . . Ali dobro. Do jutri. (Edvard vstane. Trenotek vlada tišina. Potem ona vstane, zelo razburjena pristopi in ga strastno objame.) Reši me, reši me! Odpelji me, da postanem zopet, kar sem bila.

Edvard. Margerita! Če kdo pride!

Margerita (ga izpusti). Da, da, če kdo pride! Še vedno znaš misliti. Kaj razumete vsi skupaj, kaj je strast!

Edvard. Ah, to je pretirano. Toliko razuma si mora človek v vsakem položaju ohraniti. Ugodno menda ne bi bilo, ako bi naju tvoj soprog presenetil.

Margerita (se strese). Moj soprog! (Strastno.) Ali ti satan narekuje? Čemu me spominjaš soproga? Hočeš mi li pokazati, kako

sem pokvarjena? . . . A kaj mi mar?! Ali naj poginem, ker imam bolehavega moža, ki bo morda plakal, kadar odidem?

Edvard. Ničesar ti nisem očital.

Margerita (kakor bi ne slišala). Kaj mi hoče vaša morala? Koliko je vredna, če ubija? Oživljati pa ne zna . . . Jaz sem jaz, zame se vrti ves svet okrog mene. Naj žive drugi, kakor znajo. Jaz živim za svojo srečo.

Edvard. Kako si razburjena! Sedaj skačeš s predmeta na predmet.

Margerita. Ali se ti zdi? . . . Ha ha ha! . . . Ne, ne, tudi ti me ne razumeš. Ah, da bi me vsaj ljubil!

Edvard. Margerita!

Margerita. Da, da, meni treba človeka, ki bi me razumeval in ljubil. A oboje vkup je nemogoče. Oh, ako bi vsaj vedela, da me ljubiš!

Edvard. To je greh. Kako moreš dvomiti?

Margerita. Pojdi domov, pojdi! Jutri bodem vedela, ali me ljubiš. Da hočeš razmišljati, je slabo znamenje. Ljubezen ne sme znati misliti in brezobzirna mora biti. Pojdi domov, pojdi! Razmišljaj, kolikor hočeš, ako le v odločilnem trenutku ljubezen misli premaga.

Edvard (ji da roko). Na svidenje, Margerita!

Margerita. Jutri. (Edvard odide.)

(Margerita stoji kratek čas razmišljena sredi sobe, potem sede počasi na zofo, vzame z mize knjigo in jo prelistava, ne da bi kaj čitala. Kmalu prideta Julka in Marica; ž njima se vrne Edvard.)

Edvard. Tukaj sem zopet. Na stopnicah sem srečal gospodični.

Marica. In gospod nadporočnik je bil tako galanten, da naju je takoj spremil.

Julka. To je menda navada, da spremlja ženin nevesto.

Marica. O, ta navada se je menda preživela.

Julka. Tako? — Tem bolje. (Ljubica pride z leve.)

Edvard. Zakaj bolje, gospodična? (Vsi posedejo.)

Julka. Nič, nič. Zanima me, ker sem tudi nevesta.

Ljubica. Ti?

Julka. Da.

Ljubica. Ah! To je pa čudovito. Kako pa se je to zgodilo? Tako nagloma?

Julka. Marsikaj se zgodi nagloma.

Ljubica. O da. Ali kdo pa je tvoj ženin? To menda ni več tajnost?

Julka. Nikakršna tajnost. Lastrinija vzamem.

Marica. Kaj praviš?

Ljubica. Lastrinija? Ali je mogoče?

Edvard. E — Lastrini — ali ni to tisti stari bankir?

Ljubica. Ali kako je to mogoče?

Julka. Ah, kaj se čudite? Meni je vseeno. Miru si želim, to, to je vse. In pri Lastriniju ga bodem imela.

Margerita. Gospodična, motite se. Mir ni sreča.

Julka. O, je, je. Kako hrepenim po miru! Kar si želim iz dna srca, naj bi ne bila sreča zame?

Margerita. Ali veste, da si vaše srce ne želi ničesar bolj vroče nego miru?

Julka (zmedena). Ali vem? — Če bi si kaj drugega želela, bi pač morala vedeti.

Margerita. O ne. Človek ne ve vselej, kaj se godi v njem.

Marica. O — mir! To je res menda sreča.

Ljubica (odločno). Ne! — Le Franja še manjka, da bi vam pritrjeval. Jaz pa vam oporekam vsem skupaj, in samo materi dam prav.

Margerita (ironično). To je nekaj novega.

Ljubica. Tako je. Kaj je mir? — Smrt! — Kdor je mrtev, ima res mir. A kdor pravi, da je to sreča, tisti je lažnivec, hinavec, sofist — kaj vem! Mene ne preslepe take fraze. Kdor hoče biti srečen, mora vedeti, da je srečen — torej mora živeti.

Margerita (napol zase). Živeti!

Ljubica. Da, živeti! (S poudarkom.) In bojevati se za svojo srečo, če treba.

Julka. Ah, to je vse lepo in modro. A jaz sem utrujena, meni treba miru.

Ljubica. A tam, kjer ga iščeš, ga ne najdeš.

Marica. Za Boga, govorite kaj drugega!

Ljubica. Prav. Govorimo kaj drugega!

Ivan (pride z desne). O, vsi skupaj! To je lepo.

Marica. Hvala Bogu, da si prišel, oče.

Ivan. Kaj pa je?

Marica. O, nič ni. Samo da vsi filozofirajo, in to človeka kar boli po vseh kosteh.

Ivan. Da le ni nič drugega! No, pa se pogovorimo kaj, kar ne boli. Dajte samo, da sedem. (Sede na zofo.) To so stare kosti, ki potrebujejo vedno počitka.

Ljubica. Papa, jutri je nedelja. Pojdimo kam! Na primer v tisto novo kopališče.

Ivan. Pojdimo, pojdimo! Saj se lahko peljem s parnikom. Pravijo, da je jako lepo tam zunaj.

Ljubica. Pa gremo vsi.

Ivan. Vsi, vsi, kajpada. — Lahko še koga povabite.

Edvard (vstane). Oprostite, gospoda, priporočiti se moram. Služba me kliče.

Julka. Tudi jaz grem.

Ivan. Ej, torej se nam razbije vsa družba?

Margherita. Mene pa še čaka delo.

(Vsi vstanejo. Julka in Edvard se poslovita in odideta na desno, Marica pa na levo. Tudi Margherita se pripravlja na odhod.)

Ljubica. Papa, ti ostaneš še trenotek, kaj ne? Rada bi te nekaj vprašala.

(Margherita, ki je že hotela oditi, sedaj postoji.)

Ivan. Govori, dete, govori!

Ljubica. Nič posebnega ni. Le tako. Veš, papa, rada bi te vprašala, kaj sodiš o ljubezni in o zakonu.

Ivan (se smehlja). Kaj? Kaj? O, pa ne, da bi moja Ljubica —

Ljubica (hitro). Ne, ne, papa. Samo teoretično vprašam. Ako se imata dva rada, prav zelo rada, pa bi bila gotovo zelo srečna, ako bi se vzela — ali bi bilo prav, da bi jima kdo branil, na primer starši?

Ivan. Dete, dete, kdo pa je dejal, da bi ti branil, ako —

Ljubica. Ali, papa, saj ne govorim o sebi!

Ivan. Kako pa naj ti odgovorim, ako ne poznam razmer?

Ljubica. Kaj ni dovolj, da ti pravim: Prav zelo rada se imata in srečna bi bila?

Ivan. Pa zakaj bi jima tedaj starši branili?

Ljubica. Tega ne vem. Povej mi samo, ali bi bilo prav, braniti jima, da bi se vzela?

Ivan. Ne, ne, Ljubica, jaz ti — a tako, ti vprašuješ samo teoretično. No, nikomur bi jaz ne branil sreče.

Margherita (vzklikne nehote). Nikomur!

Ivan. Ne, ne, nikomur! — Ali si hotela še kaj vprašati?

Ljubica. Ničesar več, papa. Hvala ti!

Ivan (Margheriti). Pojdiva! Tudi mene čaka še delo. (Odide z Margherito na levo.)

Ljubica (postoji trenotek, potem pohiti k oknu in gleda na ulico čez nekaj časa pride z desne služkinja).

Služkinja. Gospodična!

Ljubica. A — kaj pa je?

Služkinja. Zunaj čaka neki gospod. Vprašal je, ali je gospodična sama.

Ljubica. A, Slavec!

Služkinja. Da, tako se imenuje.

Ljubica. Pokličite ga!

Služkinja (odide).

Slavec (vstopi). Gospodična, prizanesite bolnemu človeku, ki je preveč potr, da bi ta hip vedel, kaj zahteva etiketa.

Ljubica. Ah, pustiva etiketo, gospod Slavec! Saj imava važnejših reči. — A vi ste bolni?

Slavec. Naj vas to ne vznemirja; moja bolezen je neumna. Vse je v tem, da ne vem, kaj delam, in tako tudi ne vem, kako je mogoče, da sem prišel sem.

Ljubica. O, da bi vedeli, kako sem vam hvaležna, da ste prišli!

Slavec. Ne bodite hvaležni, gospodična. Na svetu ni stvari, ki bi bila vredna hvaležnosti.

Ljubica. Gospod Slavec, razumem vašo bol, a ne verujem, da govori sedaj vaše pravo čustvo.

Slavec. Ah, pravo čustvo!.. Da, da, bolje je, molčati. Čemu naj bi vam razdiral zlate gradove, predno se sami razušijo?

Ljubica. Brez ovinkov, gospod Slavec — rada bi se pogovorila z vami o važni zadevi. (Ponudi mu prostor.) Moja uboga sestra trpi —

Slavec. Trpi! Aj?

Ljubica. Da, trpi. Verujte mi. Nihče ne more te stvari tako pojmiti kakor jaz. Tudi vi trpite, a olajšanje imate, ker mislite, da je Marica kriva.

Slavec. A to olajšanje mi hočete vzeti?

Ljubica. Rešiti hočem svojo sestro in zato potrebujem vaše pomoči.

Slavec. To je skrivnostno.

Ljubica. Res da je. Precej mistično. Maričino voljo je zaslužnila druga volja, in uboga sestra ne bode srečna, dokler se ne zgodi kaj, kar bi ji povrnilo voljo.

Slavec. A jaz naj bi — —?

Ljubica. Vi mi bodete pomagali. Vem, da mi bodete pomagali, kadar spoznate, da vam je to dolžnost.

Slavec. Dolžnost? — Gospodična, to je res misteriozno.

Ljubica. Gospod Slavec, ali veste, da ste oče?

Slavec. Oče? Jaz? Jaz?

Ljubica. Vi, gospod Slavec. Verujete li, da imate dolžnost delovati, ne pa resignirati?

Slavec. A kako, da mi ni nihče povedal? Marica —

Ljubica. Marici treba obuditi voljo.

Slavec. Poznate li sredstvo?

Ljubica. Mislim — in upam.

Slavec. Pa moja pomoč bi bila koristna?

Ljubica. Na njo upam.

Slavec. Na razpolago sem vam.

Ljubica. Prosim vas, spremite me! Na izprehodu se pogovoriva. (Stopi v prednjo sobo, vzame tam klobuk in solčnik, pogleda v salon, in oba odideta.)

(Zagrinjalo pade.)

(Konec prihodnjič.)

Slovo.

1.

In na čelu ti vzplamtel je
mojega poljuba plamen,
a oko ti je mrtvo,
lice pa ko mrzel kamen.

Zašumel jesenski dih
skozi vrhe je zelene . . .
Takrat, takrat sem spoznal,
kako daleč si od mene.

2.

Padla z razpuščenih las
roža ti je vela,
v grlu ti zamrl je glas,
vsa si obledela.

Iz usten zginila je kri,
ko si jih poljubila,
plaha in drhteča si
k meni se privila

Smrt zamahnila s kosó
takrat je nad nama . . .
Ljubica, to je slovo
in nesreča sama.

Mladen Mladenov.

Idealizem.

Spisal Franc Derganc.

Bil sem mladenič in čutil nenavadno izraženo potrebo vzročnosti; vse sem hotel naenkrat vedeti in znati, moje prvo vprašanje je bilo povsod: »Odkod, zakaj?« In ta čas sem prišel v roke modrim učiteljem, ki so mi govorili tako-le: »Naše telo obstaja iz duše in snovi. Samo dvoje nahajamo: duha in materijo. Duh je nesmrten, snov (materija) smrtna, minljiva!«

Ta nauk je bil dualizem, ki vse pojave v naravi reducira na dva principa, na dva prvotna vira, iz katerih izvirajo vse prikazni dušnega in telesnega sveta. Filozofsko je v temeljil dualizem v najpopolnejši obliki René Descartes (Renatus Cartesius). Po njem eksistirata dve substanciji: misleča (duh) in iztegnjena (telo), substantia cogitans et extensa. Ti dve substanciji sta prvotni, skupni surovini, iz katerih tvori Bog na eni strani telesa, na drugi duše. Misleča in iztegnjena substancija nimata nič skupnega, ampak sta popolnoma različni; zakoni ene so čisto posebni, drugi nego zakoni druge; na noben način ni torej mogoče sklepati iz druge na drugo, ali izvajati dušni svet kot produkt telesnega in narobe. Naravoslovje nas uči, če nimata dve stvari nič skupnega, potem je izključena med njima vsaka medsebojnost (Wechselwirkung) in vzročnost, nikoli ne moreta delovati, vplivati druga na drugo. Ali baš nasprotno opazujemo pri snovi in duhu, kako vsak trenotek vpliva telesni svet na dušo in kako duša na telesnost. Descartes ni mogel tega utajiti in je to medsebojnost razlagal tako, da je v možganih točka, kjer si podajata duh in snov roke, v tej točki so tajna vratca, koder prihajata drug k drugemu v vas, ta točka se nahaja v takozvanem corpus pineale (Zirbel). Descartes je tudi razložil, kako vplivata duh in telo med seboj: asocijacija (mišljenje) predstav se vrši po izpremembah možganov, na katere delujejo čutila (Sinnesorgane); asocijacija je produkt gibanja najmanjših delcev v možganih. Nedorodnost zapazimo na prvi hip: Descartes pravi, duša in telo sta popolnoma različna, da ni mogoče nobene vzročnosti med njima; temu nasprotno izvaja potem po zakonu vzroka in učinka, da so dušni pojavi učinek materialnega gibanja. Sicer pa pravi Kartezij sam nekje skromno in nekako užaljeno, da je ta zveza silovita. In kako ne? Modrijan se trudi in trudi, da dokaže različnost duha in snovi (in

ko bi bilo v njegovi moči, gotovo bi jima ukazal: »Bodita torej dosledna, ne blamirajta me in živita, kakor ne bi nič vedela drug o drugem.«). Pa ta dva se nič ne brigata za njegove učene dokaze in vkljub dokazani različnosti prav prijateljsko občujeta med seboj.

Prišla so tista leta, ki jim pravi Nemeč »Tölpeljahre«, ko postane mladenič neroden, svojeglav, uporen in ima vojsko s celim svetom, ko mu dvomi ne dajo notranjega miru. V tem času dvoma in hlastnega nemira mi je prišla v roke knjiga: Ludovik Büchner, »Moč in snov« (Kraft und Stoff). Tu sem našel za hip zaželjenega miru, tu so izginili dvomi kakor tema pred dnevom. Izvedel sem, da živijo slavni učenjaki, ki se pečajo z naravoslovjem in ki so rešili zagonetko duha in snovi. Büchner, Moleschott, Wagner, Vogt! Sami apostoli novega blagovestja, novega svetovnega naziranja: materializma. Takrat sem čital Vogtov stavek: »Misli stoje v istem razmerju z možgani kakor žolč z jetri ali scalina z obistni.« Materializem uči, da eksistira samo ena substancija, ne dve, kakor je trdil nedosledni Descartes, in sicer samo materija (snov). Duše ni v Kartezijevem zmislu kot samostalne substancije, duša je samo funkcija in produkt možganov, ki z možgani živi in umrje, duša je izločina možganov, kakor izločujejo jetra žolč. Torej tudi posebnega boga ni, ki je duh kakor duša! Ali ni govoril tako že Descartes sam, da so misli produkt materialnega gibanja v možganih? Ali ni bil potemtakem Descartes pravi materialist? In res, nanj se je skliceval pozneje francoski materialist Lamettrie, ki je dejal, da je človek mašina. Materialistiško naziranje imenujemo v tem zmislu, da jemlje samo eno (grško: monos) substancijo, tudi monizem, in sicer, ker jemlje samo materijo, materialistiški monizem. Büchner me je samo potrdil v moji vsakdanji slutnji. Nisem si mogel razložiti, če je res posebna nesmrtna duša, posebno duševno življenje, ki se javlja v moralnih čuvstvih, ljubezni do bližnjega, poštenosti in nesebičnosti — zakaj pa ljudje ne živijo po tem naziranju, ampak skrbijo samo za materijo, samo za telo, bogastvo in telesno uživanje? Seveda, ker so vsi tajni in prepričani spoznavalci materializma in nosijo dualizem samo na jeziku, da tem varneje in intenzivneje služijo materiji!

Materializem mi je odprl oči, pokazal resnico! Ironično sem pokazal hrbet svojim mladostnim idealom — niti vredno se mi ni zdelo, da bi preiskoval, odkod sem jih dobil — narodnost, ljubezen do domovine, idealna ljubezen do izvoljenke, ideali lepote in dobrote — kateri pošteni, prepričani materialist se briga zanje? Vse

človeško mišljenje in delovanje se združuje naposled v enem cilju, da se telesu, lastni osebi kolikor mogoče najbolje godi; vsi smo sužnji svojega mesa, svojih telesnih nagonov. Celi svet eksistira samo radi moje osebe, moje telo je njegovo središče, celi svet mora služiti samo potrebam in strastem mojega telesa! Splošni vtisk materializma na mojo duševnost je bil: razočaranje; pogled, ki mi je plaval doslej po jasnih, eternih višinah, se mi je uprl v mračno zemljo, v hladno življenje; napolnila me je nezaupnost in gnus pred vsakomer; tisti svetniški sijaj, ki je obdajal moje vzgojitelje, je padel osramočen v temo, padla je krinka z obrazov, polnih poštenosti, ljubezni in nesebičnosti — namesto njih sem zagledal potuhnjeno se režeče spake — karikature prejšnje idealne dejstvenosti. Samo včas, ko sem se prepustil samemu sebi, je švignila na površino neka notranja zdvojenost, nezadovoljnost, neizrazno čuvstvo nesigurnosti — ali svetli duh Büchnerja se je takoj vzbudil, prijel nezadovoljnost za tilnik in jo potisnil mirno, brez vsake razburjenosti zopet na dno nezavednosti.

Pri vsem tem se mi je pa vendar zdelo čudno, zakaj noče nikdo odkrito priznati materializma? In če ga priznava, zakaj samo teoretično, zakaj tudi ne praktično v življenju, zakaj se brani v praksi imena »materialist« z vsemi štirimi? Nikoli še nisem slišal izobraženca, ki igra v javnosti važno ulogo, da bi bil rekel: »Delam in mislim samo za korist lastne osebe.« Odkod ta ukoreninjena nedoslednost? Čudom sem zapazil tudi, da nehotoma vodijo moje misli in dela neke moči, ki se ne dajo izruvat, ki smo jih prištevali prejšnji dualisti idealnemu svetu duševnosti. Naravoslovci razlikujejo osem raznih energij, katerim vsem ne moremo reči, da so produkt materije. Seznanil sem se s hipnotizmom in podobnimi fenomeni, katerih ni mogoče razlagati iz materije. Duševno življenje obsega poleg predstav, misli tudi čuvstva in voljo. Sploh, kako naj nastane nekaj iz materije, kar nima z materijo niti najmanjše podobnosti, kamoli sorodnost? In kaj je pravzaprav materija sama? Kako smo prišli do pojma materije? Kako jo spoznavamo?

Da, spoznati! Kaj se pravi sploh spoznavati? Tisočletja že ugibajo filozofi uganko narave in duha. Na izber sta samo dva pota, ki vodita do jedra: ali začnemo z naravo samo in ž nje pojavi, zasledujemo prirodne zakone in tako vedno bolj prodiramo do bistva; ta način spoznavanja se imenuje empirizem, ki hoče s preiskavanjem narave spoznati resnico. Začnemo pa tudi lahko na drug način, da začnemo s preiskavanjem notranjega sveta, onega sveta,

ki je v nas samih, v naši duši; ki mu pravimo tudi svet predstav, misli, čuvstev in volje; ki je samo fotografija — da se izrazimo poljudno — čeprav, to je drugo vprašanje — zunanjega sveta. To drugo pot nazivamo racionalizem, tudi dogmatizem. Kateri način spoznavanja je pravi? Če je res, kar uči Spinoza (monizem) in za njim Schelling (Identitätsphilosophie), da ni razločka med materijo in dušo, da ne vlada med njima nikaka vzročnost, ampak popolna skladnost, enakost, potem je vseeno, kje začnemo, ali z zunanjim ali notranjim svetom.

Vendar še nimamo doslej filozofa, ki bi nam bil podal tako razlago sveta in duha, da bi mu morali pritrđiti kakor onemu, ki pravi $1 + 1 = 2$. Zakaj ne, kje tiči napaka? Morda so vprašanja napačno stavljena; morda nam nagajajo skriti logični skoki; morda pa je orodje samo, s katerim spoznavamo, nepopolno, že a priori tako napravljeno, da nam ni mogoče dejstvenosti spoznati, kakor nam ni mogoče v rešetju vode prenašati? Vsako orodje ima namreč gotov namen, da je samo za eno delo pripravno; nimamo še orodja, s katerim bi lahko opravljali vsako delo! Tako nekako je začel razmišljati veliki Kant, ki se mu je gotovo zdelo čudno, zakaj se ni posrečilo tako bistrim glavam, kakor so bili nekateri filozofii, rešiti stare zagonetke? Kant se je vprašal, s čim, kako in kaj spoznavamo, kaj se pravi spoznavati? Sicer je razlagal že Demokrit kvalitete iz občutkov, istotako Galileo Galilei, ki je imel subjektivnost kvalitet, in Hobbes, ki je trdil, da spoznavamo samo »phänomena«. Vendar gre Kantu zasluga, da je prvi kritično določil moč našega spoznavanja, njega obseg in mejo, on sam imenuje ta način raziskavanja kriticizem. Kant pravi: mi spoznavamo, zaznavamo samo svoje občutke (Empfindung), kakor jih zbude v nas naša čutila (oko, uho, nos, jezik, tip), nič drugega. Ali so pa ti občutki isto kakor zunanji svet? Nikakor ne, oni so samo simboli, podobe tega, kar se zunaj nas vrši. Mi imamo čutila, nekaj vpliva na čutila jih aficira; čutila potem ta mik (Reiz) od zunaj dalje sporoče našim možganom, kjer mi ta zunanji mik spoznamo v obliki občutka; ta oblika občutka je pa odvisna deloma od čutila samega, deloma od centralne postaje zavesti. Tako vemo zdaj, da je luč tresenje etra; tresenje etra in občutek, ki mu pravimo luč, to je vendar dvoje, nekaj čisto različnega. Da pa to tresenje tako spoznavamo, kakor ga v resnici, kakor občutek luči, a ne drugače, to je odvisno od naše organizacije. Ko bi bili naši organi drugače osnovani, nego so, potem bi imeli tudi čisto drugo podobo sveta. Tudi sleporojenec si svet vse drugače pred-

stavlja nego mi. Fiziolog Johannes Müller je odkril važni zakon specifične energije čutil (Gesetz der spezifischen Sinnesenergie): vsak čutni živec daje vedno isti občutek, ki je odvisen samo od živca, ki ga daje, in neodvisen od mika; če na pr. nervus opticus (živec za vid) ščipljemo, kemično ali električno dražimo (reizen), vedno daje občutek luči: torej razni mik, samo en občutek, če imamo samo en živec. Narobe: če imamo več živcev, a samo en mik, dobimo različne občutke. Naši občutki so torej odvisni samo od naših živcev in ne od zunanjih mikov.

Tako je prišel Kant do razločevanja sveta, kakršen je sam ob sebi (Ding an sich, noumenon), in kakršen se nam pojavlja po čutilih in občutkih (phänomenon); do razločevanja med zunanjim in notranjim svetom; zunanjega sveta ne moremo spoznati, kakšen je sam ob sebi, on samo aficira naša čutila. To razločevanje je nekak dualizem, v tem pomenu je Kant torej dualist: časovnost, prostornost in vzročnost veljajo samo v svetu pojavov (Erscheinung), ki ga mi spoznavamo; zunanji svet »stvari ob sebi« (Ding an sich) je svet absolutne svobode, ne pozna časa, prostora, vzročnosti in je našemu spoznanju za vselej nepristopen; naš razum ga nikoli ne spozna ali, kakor je kesneje dejal fiziolog Du Bois-Reymond: »Ignorabimus«.

Ali je ta Kantov dualizem dokazan, utemeljen in nujna konsekvence teorije? Če nam je zunanji svet nepristopen, če ga ne moremo spoznati, kako se je vendar Kantu porodila ideja o njem? In pozneje je to nejasno idejo celo približal in deloma pojasnil, da smo samo z enim očesom za en hip smuknili za zagrinjalo, ki nam zakriva oni svet svobode, povedal je nam, da se razodeva ta svet v naši moralni zavesti. To je vendar nedoslednost, da ni večje mogoče! In nedoslednost nedoslednosti je zakrivil veliki Kant s trditvijo, da za zunanji svet ne velja vzročnost da ne more vplivati, učinkovati! Na drugi strani pa trdi, da taisti svet aficira naša čutila po vseh pravih vzročnosti, ki naj bi veljala samo za notranji svet pojavov, predstav. Podobna nedoslednost kakor pri Karteziju! Dva sveta brez vsake skupnosti, in vendar v vedni zvezi med seboj!

S fenomenalizmom (nauk o svetu pojavov, predstav) je okrenil Kant filozofsko mišljenje na novo pot, a na pol pota je postal nedosleden, kakor da mu je zmanjkalo samotvorne moči, kakor da je orjak utrujen obtičal v gazi, zašel z lastne prave poti na izhojeno, staro cesto dualizma. Kant je izrekel veliko resnico, da spoznava naš razum samo občutke, predstave, Zakaj je ni izvedel dosledno? Vse v meni je samo predstava, ali kakor začenja Schopenhauer svoj

sistem: svet je moja predstava. Preko predstav naš razum ne more. Ali zakaj je postavil Kant dva sveta? Utajena vzročnost v zunanjem svetu se je maščevala. V meni nastajajo občutki, predstave, same od sebe gotovo ne, nekaj jih mora vzbuditi, provzročiti, nekaj mora name vplivati, učinkovati, v meni je učinek, zunaj je vzrok. Ta zunanji vzrok je zunanji svet »stvari ob sebi«. Tako nekako je sklepal Kant.

Ali je ta vzročnost res razcepljena na dvoje, da stoji z eno nogo zunaj nas, z drugo v naši duši? Kaj je vzročnost? Naravoslovje umeva pod vzročnostjo neko stalno razmerje dveh stvari ali pojavov v naravi: če nastopi en pojav, sledi tudi drugi, prvi se imenuje v tem razmerju vzrok, drugi učinek. Ali vse to, kar imenujemo naravo, svet, je le naša predstava; vse, kar se vrši v tej naravi, v tem svetu, je tudi samo naša predstava; vzrok je predstava, učinek je predstava — vse je predstava! Kar moj razum spoznava, vse se godi v moji zavesti in med mojimi predstavami. Čemu je torej iskal Kant izvora, vzroka predstavam zunaj predstav? Kaj ga je k temu sililo? Doslednost gotovo ne!

Marveč dosledni kritikizem izvaja: cela vzročnost je samo v meni; izvor vsake predstave je v meni, namreč v drugi predstavi moje duše. Tako odpade zunanji svet, in brezmiselno se nam zdi in popolnoma nepotrebno, neutemeljeno, če jemljemo dva sveta, drugi svet zunaj sebe. Samo en svet je, samo svet mojih predstav; samo jaz sem, vse je v meni, vse iz mene! Tudi materija je samo predstava moje duše, in večje neumnosti menda ne pozna svet, nego je materializem, ki hoče iz ene predstave izvajati dušo in vse, ko je materija samo predstava med predstavami, delce moje duše. Problem se glasi narobe: Kako je nastalo vse iz moje duše?

Gotovo osupneš, draga bralka, dragi bralec, in neverjetno pomaješ z glavo? Kako bi bilo vse v meni?

Porečeš: »Na mizi vidim muho.«

Jaz: »Dobro, ta muha je samo moja predstava, samo v meni.«

Ti (dovtipno): »To je pa res, ta muha je samo v tebi, ti si ves muhast in tudi tvoja teorija je muhasta! Kako bi bila ta muha v tebi, kot predstava v tvojih možganih, torej v tvoji glavi? Muho vidim zunaj tebe, tukaj na mizi! Da uvidiš, mladi filozofe, še očitneje zmoto svoje teorije, poglej skozi okno, tam zunaj se pasejo trije osli. Kje bi imeli prostora v tebi, oziroma v tvoji glavi, ko so trikrat večji nego ti in tvoja glava skupaj?«

Jaz: »Dragi bralec, (ali, če prisegaš na Levčev pravopis, česar ti pa nikakor ne zamerim — dragi bravec —) ti se pa peklensko motiš! Pomisli namreč, da je tudi tvoje telo, tvoja glava z možgani vred samo tvoja predstava; muha, miza, tisti trije osli, tvoje telo in glava, vse je v tebi, recimo v tvoji duši; tudi jaz sam sem samo kot predstava v tebi, tudi ona gora in celi svet. Tvoj jaz, tvoja duša je neizmerna, obsega takozvani telesni svet, svet čuvstev in volje. Tvoj individuum, tvoje telo je samo telo med telesi«

Da eksistira vse samo kot predstava (idea) v duši, to naziranje imenujemo idealizem; ali ker jemlje samo eno substancijo, iz katere izvira vse, samo dušo (psyche), tudi psihomonizem, ali materialistiškemu monizmu nasprotno: idealistiški monizem.

Idealizem je že filozofsko obdelala šola idealistov Fichte-Schelling-Hegel. A mnogo je treba predelati in filozofski sestav spraviti v popolno skladnost z rezultati eksaktne moderne vede, izbrisati vtisk samovoljnosti, vtisniti mu pečat zakonitosti in stroge nujnosti! Na Angleškem deluje v tem zmislu in pod vplivom Fichte-Hegela kritični idealizem; na Nemškem vstajajo novokantovci (Kant je učitelj vseh, njegov kriticizem izvor vseh modernih filozofij); prebuja se duh Fichte-Hegelov pod imenom kritične metafizike.

* * *

Pa bodi teorija, filozofija še tako lepa, naj si nadevlje blagozvočno ime idealizma, čemu nam bo, če nima životvorne sile, nobenega pomena za dejalnost in družabne razmere; če se samo v knjigah lepo čita in je ne vidimo žive, delujoče, ustvarjajoče v življenju? Če sem mladenič in kipim od ljubezni, kaj mi hoče najlepša Venera, najlepše izklesana iz najlepšega marmora? Teorija mora preiti v prakso, resnica od mrtvih vstati in zakraljevati med živimi. To vzvišeno, plemenito delo čaka naših politikov, pisateljev, pesnikov in umetnikov. Napiti se morajo iz studenca resnice, idealizma in naliti svoje žile s to sveto tekočino, in vse njih misli, čuvstva in dejanja bodo pričala o svojem izvoru, pričala bo o njih izvoru sreča našega naroda.

Izmed dušetvornih sil idealizma navajam samo sledeče: izmrečinični materializem, ki je zakrivil v mnogočem našo politično in kulturno bedo; sebe in vse bomo opazovali sub specie aeternitatis, s stališča svoje božanske nature; jaz sem vse, vse je v meni: ta zavest obudi neomajno vero vase in vsemogočnost lastne volje, samozavest in ponos, ki ga je tako živo treba slovenskemu narodu s

svojo ostudno hlapčevsko naturo; jaz nisem moje telo, moje telo je telo med drugimi telesi: ta resnica bo brzdala individualni egoizem, samopašnost in obračala skrb na celoto, z enako ljubeznijo navdajala do sebe in drugih, vzbujala plemeniti nacionalni in kulturni egoizem, zakonu »ljubi svojega bližnjega kakor sam sebe« dala znanstveno podlago; spoznanje zakonitosti in medsebojne odvisnosti se bo javljalo kot brezobzirno, vztrajno čuvstvo dolžnosti, ki ga tako krvavo pogrešamo v celem javnem življenju slovenskega naroda. Značaj in čast nista slabost, ki se trmoglavo oklepa spoznane napake, ampak tista človeška krepost, ki vodi vse misli in dejanja z ozirom na celoto, na narod. Idealizem nas osvobodi tlačanstva mesa, lastnega telesa in idolov, napačnih idealov, kakršni so: materializem, klerikalizem in še nekateri drugi taki »izmi«.

Brez doma.

I.

Pot samotna v daljo vije
se pred mano — kam pelja?
Kje moj cilj je, kje nepokoj
srčni mine? Bog to zna!

Mrzla srca — kdo bi vztrajal
v krogu tujih mu ljudij?
Nikdo me poznati noče,
nikdo mi prijatelj ni.

In tako kot večni romar
hodim tod povsod neznan —
sreče iščem, src ljubečih,
a bojim se, da zaman.

II.

Travnica zelena, travica mehka,
bodi mi postelj nocoj! —
Bloden popotnik brez doma krog tavam,
žalost le hodi z menoj.

Izpod domačega krova zablodil
v tuji nedragi sem svet;
sreče, ljubezni še nisem okusil,
mladi mi zvenel je cvet.

Pisane cvetke po tihi livadi,
spavajte sladko z menoj —
zvezdice zlate na svetlih nebesih,
čuvajte ve nad menoj!

Dobrodelnost.

Črtica. Spisal Fr. Dolinčan.

a ponositem pročelju krasnega poslopja se blesti v solnčnem svitu zlati napis: »Levičnikov zavod za slepce«. Da, njegovo ime se sveti in se bo svetilo še v poznih časih! . . Izrekalo se bo s častjo in spoštovanjem, in hvaležni rod se ga bo spominjal, dokler bodo stali ti ponosni zidovi, ki so dokaz njegove dobrodelnosti, dokaz njegovega čutečega srca za trpeče človeštvo! . .

Najbolj pomilovanja vredni reveži, kar jih obseva nebeško solnce, imajo po njegovem zasluženju svoje varno zavetišče, kjer žive mirno, udobno, brezskrbno življenje! . . Kolika zasluga! . .

Da, njegovo ime se bo svetilo! Ne samo ta zavod, ki ga je ustvaril, tudi ulice se bodo še imenovala po njem! Z zlatimi črkami bo zapisano njegovo ime v kroniki dobrodelnih naprav! In vtisnjeno bo neizbrisno v spomin hvaležnega človeštva! . .

* * *

Ah, kako slavje je bilo to ob otvoritvi! . . S kako laskavimi besedami se je poveličeval njegov spomin! . . Najvišji posvetni in cerkveni dostojanstveniki so ga proslavljali kot nedosežen vzgled dobrotorne milosrčnosti in najčistejšega človekoljubja! . .

Kako ne? . . Celo življenje je ščedil in spravljajal na kup, da je mogel na smrtni postelji zvršiti svoj vzvišeni naklep! . .

Vsota dvestotisoč kron, ki jo je zapustil in položil na žrtvenik, ni majhna stvar! . . In baš ta vsota je najbolj imponovala vsem onim, ki so ga slavili; ta ogromna vsota denarja jih je silila pred vsem k spoštovanju, ki so mu ga izkazovali . . .

A čudno, da nikdo vprašal ni, kako je bilo mogoče, da je zapustil toliko, da se nikomur niso vzbujale dvojbe in da nikomur ni prišlo na misel, pozvedovati, grede li vse zasluge njemu edinemu? . .

Kaj je bil? Postranska reč! . . .

O bil je bogoljuben, svet mož! . .

Vendar, ko je umrl, ni našel pokoja v grobu! . . Ljudje so trdili, da »hodi nazaj«, in videli so ga prihajati v značilni podobi rogatega kozla s plamenečimi očmi! . .

Govorila je nepopačenost ljudske duše! . . Domišljijo je podžigala preprostemu srcu od narave vcepljena mu pravicoljubnost! . .

* * *

Jesen je . . . Oj ti srečni kmetovalec, ukaj in veseli se! . .

Kako se šibé veje, kako se upogiblje trsje pod težo zatega sadja! Koliko daru je nasula ta dobrodelna prijateljica tvoja v predale tvojih kašč, v prostore tvojih kleti in shramb! . .

Da, lahko bi bil vesel, če bi bilo vse to tvoje! Toda za druge si se trudil, za druge si trpel! Jesen je obrodila, a ne — tebi! . . —

Kaj pomenja ta izprevod, ki se pomiče počasi, žalostno proti enonadstropnemu poslopju? . . Sami suhi, osiveli in izstradani obrazi, same sključene postave — moške in ženske! . . A vsak izmed teh romarjev ima oprtan težek koš, pod katerim vzdise in stoče, pod katerim se mu krivi in šibi hrbtenica . . . Kake vrste spokorniki so to? . . Kdo jim je naložil pokoro, kdo jim dal kazen? . . In kaj je njih krivda? . . Ali ne spominjajo na tiste nesrečneže srednjega veka, katere je bilo zadelo prokletstvo izobčenja in ki so skesani, strti romali k najvišjemu oblastniku cerkvene hierarhije, romali v daljni Rim, da si izprosijo odpuščanje grehov? . .

Vsekakor niso od blizu ti ljudje, kajti bose noge so jim razpokane, razjedene od prahu in krvave . . . In lačni so in žejni pa trudni in izmučeni, to se jim čita na njih upadlih obrazih! . .

Da, od daleč so, tam nekje od meje vinorodne Hrvaške, od tam, kjer je služboval on, predno je prišel semkaj.

Njih prijatelj je bil nekaj let, njih dobrotnik! . . . In zdaj mu prinašajo — iz gole hvalečnosti seveda — svoje darove.

Njih dobrotnik je bil! Pomagal jim je v stiskah, v sili! . . Posojeval jim je izlahka prisluženi denar — na visoke, odušne obresti! . . In zdaj romajo drug za drugim k njemu . . . Vsako jesen tako! . . Dva dni in dve noči, nekateri tudi po dalje, so na poti, s težkim bremenom na hrbtu! . . A morali so, morali na dolgo pot! Prosimi so morali svojega prijatelja, svojega dobrotnika, naj za glavnico še potrpi, naj ima še usmiljenje ž njimi! Kajti vsako leto ob tem času jim je prišel opomin, pismo, v katerem jim je grozil, da jih zatoži, da jih požene z doma po svetu, ako ne plačajo! . . Zato so se napotili in prišli so k njemu — svojemu prijatelju, svojemu dobrotniku! . . Ponižni, potrti, zavedajoči se svojega — dolga, so stopali drug za drugim predenj . . . Upogibali so kolena pred njim kakor pred Bogom na oltarju, poljubljali mu strahoma roko, to roko, ki jih je davila, in vsak je postavil predenj najprej svoj težki koš, predno je kaj izpregovoril . .

On pa se je prijazno nasmehnil vsakemu — košu posebej, pograjal semtertja malo njegovo vsebino, potem pa poskrbel za to, da se je koš — izpraznil . . .

Nato se je začelo plačevanje obresti . . .

Ah, kako nerodno so se gibali revežem odreveneli prsti, ko so odštevali na mizo s potnimi sragami in s krvavimi žulji prisluženi denar! . . Počasneje, vedno počasneje so odpirali od sebe srebro in baker . . On pa je pogledaval v svojo knjigo ter zahteval . . zahteval . . še vedno zahteval . . . Ali naposled ni bilo nič več pod palcem! . .

»Eno desetico mi primanjkuje — če bi bili tako dobri —«

»Ne! . . Kam misliš, prijatelj? . .«

Ah, sem na stran sem si dal deset novčičev! . . Pustite mi jih pet, da si kupim kruha! . .«

»Ne — kam misliš? . .«

»Vsaj dva — za eno žemljo!«

»Ne vinarja ne! . .«

In s solzami v očeh in z obupom v srcu mu je dal zadnje tja! . . Edina tolažba mu je bila ta, da ga nazaj grede koš ne bo več tako težil, kakor ga je sem grede . . .

Še marsikaj bi vedel povedati o tem vzglednem človekoljubu! . . .
Toda tiho . . . tiho! . . — —

In zdaj ga slavé in poveljujejo! . . Njegovo ime se sveti v zlatih črkah na pročelju ponosnega poslopja, katero si je postavil v lastni spomin! Kajti dokler bodo stali ti zidovi, bode živel tudi spomin njegov in še pozni rodovi bodo s spoštovanjem izrekli njegovo ime! . .

A njih, ki so trpeli, njih, ki so s svojimi solzami, z znojem svojim, s svojo srčno krvjo prispevali za to človekoljubno napravo, njih, ki jim edino gre zasluga, da se je zgradilo to poslopje — se ne spominja nihče! . . Pozabljeni so, ker jih nihče poznal ni. Toda jaz jih pozabiti nisem mogel, dasi jih nisem poznal! Kot otrok sem čul praviti o trdosrčnosti čudnega človekoljuba in o bedi njegovih žrtev, in to pripovedovanje se mi je zajedlo neizbrisno v srce . . .

In vsakokrat, kadar grem mimo onega poslopja, me preobvladajo nepopisni občutki, ki so podobni še najbolj gnevu in srdu . . .

Kajti ne spominjam se samo njega, čigar ime se blesti v zlatih črkah na pročelju poslopja, temuč spominjam se tudi njih, katerih nisem poznal, a kateri so se mi smilili že kot otroku in se mi smilijo še zdaj, njih, katerim je izžel zadnji novčič, da je mogel s to dobrodelno napravo proslaviti — svoje ime!

Filharmoniška družba v Ljubljani pa slovenski narod.

Spisal slovenski glasbenik.

ilharmoniška družba v Ljubljani je od 16. do 19. maja t. l. jako šumno praznovala dvestoletnico svoje ustanovitve. Nemški listi vseh strank so o tej priliki slavili pomen družbe za širjenje nemške umetnosti in nemške zavedenosti sploh, slovenske novine pa so komaj omenile to slavje. Mislim pa, da nas sili obstoj take glasbene družbe v našem središču k premišljanju o njenem pravem socialnem pomenu in vplivu, in sicer tem bolj, da popravimo trditve v spomenici, katero je družba o tej priliki izdala.¹⁾

Vsak omikanec je gotovo prepričan, kako blagodejno vplivajo na vzgojo naroda glasbena društva, katerim je nalog, da ga seznanjajo z glasbenimi umotvori prejšnjih in sedanjih raznorodnih umetnikov ter da mlajši zarod uče, kako si je pridobiti spretnost in razum za glasbeno proizvajanje, ki nam vedri um in blaži srce. Umetnost, in tudi prava glasbena umetnost ne pozna sovražnega razločka med narodi. Omenjena družba se hvali, da je izvrševala obojni stavljeni si poklic.

V spomenici se navaja, da je družba nastala po italijanskem vplivu in vzoru, da je početkom le sodelovala pri raznih viteških in meščanskih veselical na subem in na vodi (Ljubljani), kasneje pa proizvajala tudi klasična dela Haydna, Mozarta, Beethovna in drugih. L. 1816. je družba ustanovila šolo za pouk na vijolini in na pihala, l. 1821. pa za petje. Družba se je razvijala bolj in bolj, njeno delovanje je sicer včasih zastajalo pa zopet vzplamtelo, sedaj pa deluje vsestransko in uspešno, čeprav nima več svojega moškega zbora in čeprav ji je slovenska »Glasbena Matica« med Slovenci njenega delokroga tla odtegnila. Družba ima mnogo članov, ima svoje goslarje, komorni kvartet, šolo za godala, klavir in petje ter svoj dom s prostorno lepo dvorano. Tako spomenica!

Ker nam je to delovanje znano iz lastnega opazovanja za več desetletij in ker se za prejšnja da točno povzeti iz spomenice

¹⁾ Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach 1702—1902. Nach den von weil. Dr. Friedrich Keesbacher hinterlassenen Aufzeichnungen verfasst von Dr. Emil Bock. Herausgegeben von der Direction der Philhar. Gesellschaft. Laibach 1902. Buchdruckerei von Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

same, zato jo moramo postaviti v pravo luč brez bengaličnega ognja in brez vsakih slepil.

Resnica je samo to, da je Filharmoniška družba uspevala dobro in vplivala blagodejno le, kadar je vršila svojo nalogo brez tendenc, ki so naperjene proti interesom našega naroda.

Ob prehodu XVIII. stoletja za francoskih vojen je imela večkrat priliko, izkazovati svoja čutila za vladarsko hišo, ter prav v to dobo spadajo nekaki koncerti z boljšimi klasičnimi programi. Beethoven je poslal družbi prepis svoje pastoralne simfonije, potem ko je bil l. 1819. imenovan za njenega častnega člana. — V tej dobi se je pelo italijansko, nemško in slovensko. —

V preteklem stoletju se je družba dalje izkazovala ob času kongresa vladarjev v Ljubljani, saj je ob tej priliki plemstvo in meščanstvo dajalo lahko in rado dovolj gnotne podpore. Takrat je bil pri zavodu prvi boljši glasbeni učitelj, stari Gašper Mašek, ki je uglasbil tudi več slovenskih pesmi. —

Ko so prejenjali mastni dohodki kongresa, potihnilo je tudi skoro vse družbeno delovanje, dokler ni l. 1856. nastopil izvrstni učitelj in dirigent Anton Nedvčed, znani slovenski skladatelj. On je pevski zbor šele povzdignil na višino, na kateri ni bil ne preje ne kesneje. S svojim prijetnim vplivanjem je pridobil družbi skoro vse boljše pevce ter je, obenem glasbeni učitelj na učiteljišču, z rahlo silo napotil tudi svoje učence k delovanju. Ker je bila tako večina tedanjih družbenih pevcev slovenska in ker se je pevovodja vendar vedno čutil Slovana, spravil je na koncertne sporede tudi slovenske pesmi. Takrat je bila doba, ko bi bili Slovenci z nekim naporom in diplomatskim nastopom dobili morda družbo popolno v svoje roke, kajti Nedvčed je izprevidel, da se zavod more uspešno vzdržati samo, ako se da v njem slovenski besedi mesto, katero ji v slovenski deželi pristoja. Toda slovenski pevci so bili preverjeni, da se društveno vodstvo nagiblje le k nemškim ciljem, sodeluje pri nemških veselica in svečanostih (Ljubljansko društvo strelcev l. 1862., slavnost nemških pevcev v Draždanah l. 1865. i. t. d.), ter so raje izstopili, kakor da bi se poganjali za negotovo zmago. K izstopu jih je napotila tudi splošna antipatija naroda do društva, ki je veljalo za nemčursko. Izmed slovenskih pevcev so ostali v društvu le, kateri so morali vsled svojih gospodarjev, tako uradniki nemške »kranjske hranilnice« i. t. d. Ko tudi učiteljskih pripravnikov niso mogli več siliti k sodelovanju, je zbor popolnoma propal in društvo bi bilo

čisto zamrlo, da ga niso siloma vzdržali Kranjska hranilnica, vlada in tedaj še nemčurski deželni zastop. —

Leta 1877. je bila v društvu — zavednost, pa menda tudi finančna sila tolika, da so ves skoro dvestoletni arhiv prodali za 15 gld. a. vr. v neko specerijsko prodajalno; sklepamo, da med njim ni bilo kakih dragocenih skladb in podatkov.

Narodni slovenski pevci so se v tem času shajali v Čitalničnem pevskem zboru, ki je ob času po številu in dobroti presegal zbor filharmonikov. Zato pa nikakor ni opravičena trditev v spomenici: »1872 wurde in Laibach ein slovenischer Musikverein »Glasbena Matica« gegründet, welcher sich anfangs nur mit der Wiedergabe von Volksliedern »beschäftigte«. In der Folge kamen bald grössere Musikwerke, meist slavischen Ursprunges zur Aufführung, eine slovenische Musikschule wurde gegründet und so trat die »Glasbena Matica« in Wettbewerb mit der Philharmonischen Gesellschaft, welcher ein Theil des Bodens entzogen wurde, auf dem si gross geworden war. Unser Verein stützt sich nun nurmehr auf den deutschen Theil der Bevölkerung, aus seinen Vortragsordnungen sind die früher oft gesungenen slovenischen Chöre verschwunden.« — V le-teh trditvah je polno neresnic. »Glasbena Matica« je početkom samo izdajala slovenske, največ vokalne skladbe, torej izpolnjevala program, do katerega Filharmoniška družba nikoli niti prišla ni.

Konec leta 1882. šele je Matica otvorila tudi glasbeno šolo za gosli in klavir, živa potreba posebno za manj imovite slovenske učence, ki niso mogli plačevati dragih učnin nemškega društva in ki njegovih nemških učiteljev niso umeli. Število učencev (l. 1886. že 216) jasno kaže, da je bila ta šola potrebna, da so bili pa tudi uspehi jako povoljni, ve dobro uradni kritik J., ki je bil tačas učitelj na tej šoli, sedaj pa iz pojmljive naklonjenosti sladkoginjen opeva dvestoletne pridobitve ljubljanskih filharmonikov.

Pevski zbor »Glasbene Matice« se je iz malih prejšnjih poskusov ustanovil pravzaprav šele po razhodu Čitalniškega pevskega zbora leta 1891., in na umetniško dovršeno višino ga je dovel v čudovito kratkem času izborni vodja in harmonizator narodnih pesmi Matej Hubad. Inkriminacije filharmoniške spomenice so torej brez vse osnove. Ako bi se častna stara družba ravnala res samo po umetniških in vzgojevalnih vodilih, bi ji novo podjetje, ki je vzkliko iz najskromnejših početkov, ne bilo moglo škodovati ni najmanje. Toda vodstvo stare družbe se ni držalo teh principov, ni se brigalo za umetnost ne potrebe slovenskega naroda, ki je v deželi v ogromni

večini, ni se potrudilo za učence iz zdravega narodovega jedra, iz manj imovitih srednjih in delavskih stanov, temuč dobivalo jih je skoro izključno iz nekaterih nemških in potujčenih rodbin. — Konec takemu ravnanju tudi ni mogel biti drug, kakor da je družbeni moški zbor čisto prenehal in da je šola sploh nazadovala.

To je glasbeni vodja Nedvčd predobro uvidel že mnogo let naprej, in gola nehvaležnost je, ako se o njem, ki je resnični obstoj družbe vzdržal nad dvajset let, piše v spomenici: »Es ist nur bedauerlich, dass er nach dem Scheiden aus dem Verbands unseres Vereines, der immer treu zu ihm hielt, nicht gleiches mit gleichem vergalt, sondern geradezu feindselige Gesinnung zeigte.« —

Kako morete zahtevati, naj vas spoštuje in ceni za pravo umetnost goreč mož, ko vidi, da ste prvotno glasbeno družbo brez jezikovnih tendenc preustrojili v nekako šolo za vzdrževanje germanizatorske postojanke v deželi s pomočjo najete plačane umetnosti! Družba je postala v resnici privesek »nemškega« Turnvereina, ki ji za njene produkcije posoja svojo »Sängerriege«, družba vodi ustanovno slavje »des südmarkischen Sängerbundes« (1897), ona prepušča nemčurski dijaški zvezi »Carniolia« prostore za borščice i. t. d. — Pevske produkcije v taki zvezi so morda »völkisch, alldeutsch«, a čisto umetnostne niso in ne morejo biti.

Vsled navedenih okoliščin pa tudi uspehi glasbene šole ne morejo biti posebni, in res, razen pri nekaterih vijolinskih učencih tudi niso.

Družba izdaje znatne vsote, a pri javnih nastopih ne more pokazati iz sebe nobenega pomenljivega uspeha. Solisti pevski in drugi se vabijo tudi k manjšim nastopom za drag denar — od drugod, orkester preskrbuje vojaška godba in lastnih godcev k orkestru se v dolgi vrsti let ni vzgojilo niti 20. Edino, kar more sama družba izvajati dostojno, so komorni kvarteti, v katerih sta seve primavijolist in čelist družbena učitelja, poprej je bil tudi vijolist družbeni učitelj.

Navedena dejstva nam potrjujejo sporedi slavnostnih dni sami. Iz njih naj bi se vendar razodevali dvestoletni uspehi in delovanje! Ako tendenca in moči družbe ne dopuščajo, da bi se podal tudi kak umotvor modernih slovanskih skladateljev, naj bi se proizvajala vsaj katera pesmica kakega domačega skladatelja. Nekdanji družbeni ravnatelj A. Nedvčd je skladal tudi na nemške besede — ako se že drugače peti ne sme —, njegovi proizvodi sicer niso tako dekadentni kakor Wolfovi in Rückaufovi — a sramovati se jih ni treba tudi v

koncertni dvorani ne. In Kranjec Jacobus Gallus (Petelin) ni bil Palestrini samo vrstnik po času, temuč tudi po umetnostni veljavi v večglasnih skladbah. Zakaj se ni pel vsaj kak kratek njegov madrigal? Prav zato ne, ker ga družbene moči ne zmorejo, celega mešanega zbora si pa vendar od drugod naročiti ne morejo, kakor so si z Dunaja okrog 30 instrumentalistov ter od ondi in drugod še več pevcev, ako solistov niti ne vpoštevamo! —

Vse slavje bi te najete moči torej bolje in ceneje izvršile na Dunaju kakor v Ljubljani, in makar da je družba slaviteljem plačala potne stroške povrhu! Toda vsenemška stranka, kateri se je vrgla družba v naročje, je potrebovala zopet, da se pokaže »die Oriflamme nationaler Begeisterung an der Grenzwacht deutscher Cultur, deutscher Kunst und deutscher Thatkraft.« Ta namen je sicer vodstvo družbe modro zamolčalo, a niso ga mogli utajiti tudi oficijalni vnanji govorniki in odmeval je iz vseh nemških novin. — Kranjska hranilnica, ki ima za »nemške« naprave in zavode vedno odprto možnjo, za prava dobrodela vprašanja pa močno stisnjeno, ista hranilnica, ki je že doslej tej družbi dajala po 3200 K redne podpore, »Glasbeni Matici« pa 400 K — in pevcem v Starem logu (Altdeutschau) tudi 120 K — je slavnostnemu odboru, ki je zvečine tudi njen odbor, izročila svoj portfelj, da stori, kar je za »völkische Begeisterung« potrebno! Tako pa smo tudi drugi Kranjci videli, kar smo že prej vedeli, da je uspeh te stare glasbene družbe v 200 letih neprimerno manjši, kakor je slovenske glasbene, posebno pevske šole v 20 letih, in umetnostni vpliv manjši, kakor je bil »Matičnega« zbora precej prvi dve leti. »Glasbeni Matici« ni nikdo zidal šolskih in koncertnih prostorov, denar si je morala v to težko izposoditi in ga mora vračati celo deželi, njene gmotne moči za javne nastope so malenkostne, in vendar je njen vpliv glede umetnostne glasbe, posebno res lepega petja prodril fenomenalno ne samo na Kranjskem, temuč po vsem Slovenskem in dalje. Stari družbi ne zavidamo velikih subvencij, saj nam ta denar tako še najmanj škoduje, ker tudi še velja: »Musik ist die edelste Politik«, a kaže se vendar, da jo je naše nemštvo sprejelo kakor potreben del svoje organizacije in da jo hoče z vsemi močmi odtegniti vplivu marazma. V to svrhu je Kranjska hranilnica sedaj poleg drugega dala družbenemu zakladu in pokojninskemu zakladu učiteljev vsakemu po 10.000. K. Objavilo se je, da so znašali dohodki filharmoniške slavnosti 5849 K 50 h, stroški pa okrog 12.500 K, torej za blizu 6700 K več, s čimer je bil odbor zelo zadovoljen, saj je računil vseh stroškov na 14.000 K in je vsled

tega dobil tudi od Kranjske hranilnice 10.000 K podpore. Med izdatki je: za soliste 2860 K — za orkester 3733 K 30 h — za z b o r n e pevce 579 K 52 h, torej zneski, kakršnih »Glasbena Matica« ni izdala v desetih letih, razen ob dunajskih koncertih, ki so se pa izplačali ob sebi.

Vidimo, da gmotno zanimanje domačih in zunanjih Nemcev za slavje stare družbe ni bilo posebno ter da se je le-to zvalilo na denarni zavod, ki iz svojih, vsaj prvotno slovenskih dohodkov itak vzdržuje vse takozvano nemštvo v Ljubljani in po Kranjskem sploh, našim dobrodelnim društvom pa vrže kakor v zasmeh par stotakov. Radi tega je tudi Filharmoniški družbi toliko kakor popolnoma kupil njen dom ter ji daje visoke redne in izredne podpore, kar je izrečno videti ali posneti iz vsakoletnih računov. Pred malo leti je darovala Kranjska hranilnica samo za poslopje Filh. družbi nad 70.000 K.

Nemški zavod ima torej vsega v obilici; pripraven dom brez dolga, vsa možna učila za glasbeni pouk in za koncertne nastope ter zadovoljne učitelje, ki nimajo samo lepih plač, temuč tudi gotovost, da dobe po končanem službovanju pošteno pokojnino — samo lastnih moči, nemških pevcev in neprisiljenih učencev nima!

Slovenski zavod pa, ki ima poslednje in izpolnjuje mnogo večji delokrog, ki je ustanovil šole na več krajih (v Gorici, v Novem mestu) ter bi radi tega moral imeti tudi več izdatkov, trpi ne samo vsled dolga na svojih hišah, temuč splošno gmotno bedo, ker nima zadostne zasebne niti javne podpore in ker mu nedostaje tudi moralne pomoči marsikaterih naših mož. Glasbeni učitelji, od katerih so nekateri žrtvovali čas in nenavadne izdatke za občno glasbeno izobrazbo, kakor je je ravno treba ondi, kjer se ne more za vsako stroko postaviti posebna moč, žrtvujejo res iz pravega domoljubja pri napornem pouku še svoje zdravje, ne da bi imeli trdno zagotovljeno vsaj pohlevno pokojnino, ako obnemorejo. —

Očitano se je že, da se Matične publikacije ne izdajajo več redno¹⁾ in da se tudi koncerti ne vrše več v prejšnjem redu, toda pomislilo se ni, da so Matični učitelji, katerim je oboje na skrbi, preobloženi s samim šolskim poukom, ter da je največji zadržek pri koncertih — finančni. Muzikalije in potrebne skušnje vojaškega orkestra za novejšje glasbene umotvore — in takih hoče občinstvo —

¹⁾ Čujemo, da je dotiskan klavirni izpis A. Foersterjeve opere »Gorenjski slavček«, ki ga dobe društveniki za l. 1901. in 1902.

zahtevajo izdatkov, ki jih prihodki tudi naših polnih dvoran prav navadno ne pokrijejo, zavod pa nima zaklada v to! —

»Glasbena Matica« dobiva večje podpore le od mesta Ljubljane in dežele Kranjske po 2400 K, toda dežela si po 1200 K kar pridržijo za staro na »Matični dom« posojeno terjatev. — Podpore, ki jih »Glasbena Matica« dobiva, bi komaj zadostovale za redno vzdrževanje svoje šole, kajti nobena javna šola se ne vzdržuje ob sebi, najmanj pa glasbena — nikakor pa ne zadostujejo še za pokritje koncertnih primanjkljajev, za pokojninski zaklad učiteljev in obresti za stavbni kapital družbenih hiš. — Ta finančni pritisk pa ovira potrebni razvoj »Glasbene Matice«. Vsekakor mora vsaka negotovost jenjati, ako hočemo, da naša glasbena izobrazba napreduje, kar je nedvomno potreba, kajti gotovo je, da je glasbena umetnost vzgoji vsakega naroda bistveni del. Pri potrebni organizaciji za trdno gmotno stanje »Glasbene Matice« nastopa pač mnogo vprašanj, ki jih tu moremo samo naznačiti, ne pa na kratko rešiti.

Kar se tiče moralne podpore pevcev našim izbornim glasbenikom, to mislimo, da se že dobe možje, ki ostalim pojasnijo, da se glasba ne goji radi osebne naklonjenosti, temuč iz višjih in obćih oziror, ter da bi bili povsod srećni, da imajo takih glasbenih voditeljev, kakor jih imamo pri nas. Pevci naj se zopet združijo s tistim ognjem in tisto zavednostjo, kakor so se po ljubljanskem potresu za dunajske koncerte — pa bode iskati zboru, ki bi bil »Matićnemu« enak, bodisi moški ali mešani! Već vztrajnosti in nekaterim več — spoznanja treba; kdor je solist za veselo družbo, še ni vselej tudi za koncert! —

Kar se tiče pa gmotne podpore, to se ne bode zanašati samo na zasebnike, temuč najti bode neke zveze med glasbenim zavodom in našimi denarnimi zavodi pa tudi javnimi zastopi v deželi in izven nje. Kronovina Kranjska, ki ima svoje gledišće, bode v glasbene in dramske svrhe morala izdati nedvomno še več tisoćakov kakor doslej, zato pa ji bode tudi natanćneje paziti, kje se podpore nalagajo res plodonosno.

Izdatki za izobrazbo in omiko naroda, ki so prav tako potrebni kakor drugi, naj bodo plodonosni ravno tako, kakor so podpore za kmetijske, zdravstvene in druge naprave po deželi. V nadzor prave uporabe takih izdatkov pa treba strokovnega uradnika, kakor jih res imajo nekateri deželni zastopi. Dežela Kranjska naj morda skupno z ljubljanskim mestom, ki tudi mnogo žrtvuje v te svrhe, ustvari tako

nadzorstvo, ki bode smelo vsak čas pregledati in nadzirati stvarno in blagajniško poslovanje podpiranih društev in zavodov, ki naj bode njim in podpiralcem stavilo nasvete, da bodo tudi uspehi podpor vredni. Podpiranci naj potem pazijo, da podpore obdržijo! Podpiranci pa se hočejo zato potruditi, da njih delovanje dobi več zanimanja med narodom. Za redno izdajanje glasbenih proizvodov in morda tudi glasbenega lista¹⁾ ne samo z umetnostno, temuč tudi poučno vsebino bi se morala pritegniti mnogoštevilna naša pevska društva. Zveza pevskih društev, že davno zasnovana, a še ne oživljena, bi ne pospešila samo moralno, nego še bolj gmotno krepki razvoj naše glasbe. — Vse to so vprašanja, ki nujno čakajo ne samo posvetovanj, temuč pravega dela, in ki bodo skupni narodni organizaciji v občutno škodo, ako se skoro povoljno ne rešijo.

Pri tem pa sta v gmotnem oziru iz povedanih razlogov prav odločno udeleženi mesto Ljubljana in dežela Kranjska. V obeh zastopih naj torej resno vpoštevajo omenjene nasvete, ako nočejo, da smo oškodovani oni in mi! —

Tako jasno, ko o polnoči...

Tako jasno, ko o polnoči
pomladnje nebo,
tako jasno in tihosanjava
je tvoje oko.

In proseč ko v molitvi pobožni
jaz zrem v to nebó,
ah, in čutim, moja duša ne pride
nikdar v to nebó.

A. Gradnik.

¹⁾ Nov glasben list bi po našem mnenju pač ne bil potreben, ker imamo že izvrstne »Nove akorde«, ki jih ureja dr. G. Krek in izdaje L. Schwentner.

La Lupa.

Italijanski napisal Giovanni Verga.¹⁾

Bila je velika in suha, toda njene grudi so bile polne in bujne, dasi ni bila več mlada. Bila je bledega obraza, kakor bi jo bila vedno mučila malarija; njene velike oči so bile črne kakor smola in ustnice sveže in rudeče.

V vasi so jo imenovali Lupo, volkuljo, kajti v vsem je bila nenasitljiva. Ženske so se križale, če je šla mimo njih, samotna in zatopljena v se, in se vlekla naprej kakor lačna, plena pričakujoča volkulja: očarala je namreč mladeniče in zakonske može, kakor bi zganil z roko. Če so ti videli njene rudeče ustnice in satanske oči, so se slepo oprijeli njenega krila, kjerkoli so jo našli, in če bi bilo to tudi pred žrtvenikom svete Agrippine. Le srečno naključje je bilo, da Lupa ni prihajala v cerkev nikdar, niti o Veliki noči, niti o Božiču, niti k maši, niti k izpovedi, kajti celo padra Angiolina, resničnega slugo Gospodovega, je ouročila s svojimi žarečimi očmi.

Uboga Maricchia, dobro in pridno dekle, je na skrivnem plakala, ker je bila hči Lupina: kdo naj bi jo vendar vzel v zakon, dasi je imela lepo doto in je njen košček zemlje ležal na solncu, kakor je imelo to vsako drugo dekle v vasi?!

Neki dan se je Lupa zaljubila v lepega mladeniča, ki se je vrnil od vojakov ter je ž njo spravljal seno na notarjevem posestvu. Tako zelo se je zaljubila, da je vse v nji gorelo v divji strasti, in kadarkoli so se njene oči srečale z njegovimi, se je je polastilo burno poželenje, katero je bilo enako žeji, ki nastane v pasjih dneh tu doli na solnčni planjavi. On pa je mirno in ravnodušno kosil travo in, ne da bi obrnil oči od svojega dela, je vprašal: »Kaj vam je, kumica Pina?«

Na velikih, brezkončnih poljanah, kjer v solncu, ki je sipalo z neba vroče žarke, ni bilo čuti ničesar razen cvrčanja cvrčkov, je Lupa povezovala seno v otepe in kopicčala stog za stogom, ne da bi se utrudila, ne da bi se vzravnala le za hip, ne da bi le enkrat nagnila na ustnice steklenico vina, samo zato, da je mogla biti blizu

¹⁾ Giovanni Verga, italijanski pesnik in romanopisec, se je porodil leta 1840. v Kataniji na Siciliji. Napisal je veliko povesti, novel in romanov, ki pričajo o velikim umetniškim talentu njegovem ter so navdihnjeni s pravim južnim ognjem. Posebno rad slika značaje in tipe iz ljudskega življenja sicilijskega. (»La vita dei campi«, »Novelle rusticane« i. dr.) Nekateri kritiki ga prištevajo k takozvanim veristom.

Nannija. On pa je kosil in kosil ter zdaj pa zdaj vprašal: »Kaj hočete, kumica Pina?«

Neki večer, ko so možje, utrujeni od dnevnega dela, spali na gumnu in so na prostrani poljani lajali psi, mu je povedala.

»Tebe hočem!« je dejala, »tebe! Ti si lep kakor solnce in sladak kakor med. Tebe hočem!«

»Jaz pa hočem vašo hčerko, krotko jagnje,« je odvrnil Nanni smehljaje.

Lupa je zakopala svoje roke v lase, odšla, ne da bi izpregovorila besedico, in se ni več pustila videti . . . Toda v oktobru, ob trgatvi oliv sta se videla z Nannijem zopet, kajti delal je v bližini njene hiše in škripanje oljnate stiskalnice ji celo noč ni dalo spati.

»Vzemi vrečo za olive,« je rekla svoji hčeri, »in idi z menoj.«

Nanni je z lopato metal olive pod stiskalnico in, da bi mu mula ne obstala, vpil nad njo »chi«!

»No, ali hočeš mojo hčer Maricchio?« ga je vprašala kumica Pina.

»Kaj daste svoji hčeri za doto?«

»Očetove stvari so njene, in poleg tega ji dam še jaz svojo hišo; jaz sama se zadovoljim z majhnim prostorčkom v kuhinjskem kotu, da napravim tam svoje slamnato ležišče.«

»Če je stvar taka, lahko govorimo o tem o Božiču,« je rekel Nanni.

Nanni je bil od olja in oliv zamazan in svetel kakor mast, in Maricchia ga ni pod nikakim pogojem marala za moža. A ko sta prišli domov, jo je mati zgrabila za lase in ji siknila skozi zobe: »Če ga ne vzameš, te umorim!«

* * *

Lupa je bila pol bolehná radi hrepenenja po ljubezni, in ljudje v vasi so govorili: »Če se hudič postara, ljubi samoto.« Niti sem, niti tja ni šla, več ni stala pred hišnimi vrati kakor preje, in več niso njene pošastne oči blodile naokoli. In njen zet, ta se je smehljajal, če ga je merila s svojimi očmi, ter poiskal amulet, da bi bil varen pred hudičem. Maricchia je ostajala doma pri otrocih, in mati je hodila na polje ter delala z moškimi. Kakor mož je orala, čuvala živino ter obdelovala vinograd; in niso je strašili niti veter in slabo vreme po zimi, niti topli jug po letu, ko so mule povešale glave in so možje izmučeni padali na tla. V času med večer-

nicami in nono, ko človek niti psa ne zapodi pred vrata, je bila kumica Pina edino živo bitje, ki je blodilo po strniščih ter se ni balo vročih tal in dušeče soparice. Kakor prikazen se je plazila čez širno, širno planjavo, v katere ozadju se je kakor megla videla Etna in je sivomodro nebo zatemnjevalo horizont.

»Vzdrami se!« je zaklicala Lupa Nanniju, ki je ležal in spal v poljskem jarku med ploti in grmovjem z rokami pod glavo. »Vzdrami se! Prinesla sem ti vina, da si okreпчаš svoje grlo!«

Nanni je odprl oči in začudeno zrl v suho, blede postavo z bujnimi prsmi in ogljenočrnimi očmi, in ko je vprla vanj svoj izzi-vajoči pogled ter iztegnila roke po njem, je zastokal: »Ne! V tem času ne pride semkaj nobena dobra ženska! Pojdite, pojdite proč od tod in več se ne pustite videti!« In segel si je z rokami v lase in skril svoje obličje v travo.

In res je odšla Lupa, vrgla dolge kite svojih las nazaj in temne oči vprla v tla . . .

Toda prihajala je vnovič in vedno vnovič, in Nanni je molčal. In če se je ob uri počitka zakasnila, ga je obšla groznica, in šel ji je naproti ter jo z mrzlim potom na čelu pričakoval tu gori na samotni poljski poti . . . In potem, potem si je ruval lase ter ponavljal vnovič in vedno vnovič: »Pojdite, pojdite proč od tod — ne pridite nikdar več!«

Maricchia je plakala dan in noč in vpirala svoje solzne oči, žareče ljubosumja, v svojo mater, in tudi ona je postala volkulja, če je videla svojo mater, ko se je bleda in nema vračala s polja domov.

»Brezbožnica!« je rekala, »brezbožna mati!«

»Molči!«

»Tatica, tatica si!«

»Molči, pravim!«

»Pojdem k brigadirju in mu vse povem.«

»Zaradi mene greš lahko!«

In šla je tudi res, z otrokom v naročju, brez strahu, brez solze v očesu, kakor blazna, kajti sedaj je tudi ona ljubila svojega moža, katerega ji je vsilila mati, ko je bil ostuden od oljnate maščobe in od oliv.

Brigadir je poklical Nannija ter mu pretil z galejo in vislicami. Nanni je pričel ihteti in se vesti kakor blazen ter ni poskušal niti tajiti, niti izgovarjati se.

»To je izkušnja,« je rekel, »izkušnja peklenska!«

In padel je pred brigadirja na kolena ter ga prosil, naj bi ga poslal na galejo.

»Usmilite se me, gospod brigadir, in rešite me tega pekla! Zaprite me v ječo! Umorite me! Več je nočem videti, nikdar več!«

»Ne,« je rekla Lupa brigadirju. »Izgovorila sem si v njegovi kuhinji kot, da bi tam spala, ko sem mu dala svojo hišo kot doto. To je moja hiša. Jaz se ne ognem.«

Kmalu nato se je zgodilo, da je mula udarila Nannija s kopitom v prsi in je bil Nanni na tem, da bi umrl. Toda župnik se je obotavljal, podeliti mu zakramente, če Lupa ne zapusti hiše. Lupa je šla, in njen zet se je mogel pripraviti, da bi se poslovil od tega sveta kot dober kristjan. Izpovedal se je in prejel obhajilo z znakom tako globokega kesanja in vdanosti, da so vse sosede, ki so bili zbrani ob njegovi smrtni postelji, posilile solze. In res bi bilo zanj boljše, če bi bil umrl, predno se je hudič vrnil, da bi ga izkušal vnovič ter se mu vtihotapil v dušo in telo. »Pustite me,« je prosil Lupo, ko je okrevaj, »imejte usmiljenje z menoj! Smrti sem gledal v oči! Uboga Maricchia je vsa obupana. Zdaj ve cela vas. Če vas več ne vidim, je boljše zame in za vas . . .« In želel je da bi imel iztahnjene oči, da bi več ne videl Lupe, ki ga je izkušala s svojimi satanskimi pogledi.

Več ni vedel, kako naj bi se branil napram čarovnostim te ženske. Dal je brati mašo za uboge duše v vicah ter vprašal za svet župnika in brigadirja. O Veliki noči je šel k izpovedi ter se pokoril na ta način, da je na vsakih deset palcev poljuboval posvečena tla pred cerkvijo.

In ko ga je Lupa vnovič poskušala navezati nase, tedaj je rekel: »Čujte, Pina, če me še enkrat pridete semkaj iskat, vas ubijem, kakor gotovo je Bog v nebesih.«

»Ubij me, če hočeš,« je odvrnila Lupa, »kaj je meni na tem? Brez tebe itak ne morem živeti!«

In ko je vkljub temu prišla zopet ter jo je zagledal od daleč sredi zelenega travnika, je zapustil vinograd in pograbil sekuro iz plota. Lupa je videla, kako je prihajal, bled in divjega pogleda, s sekuro, ki se je lesketala v solčni luči. In ona ni ustavila svojih korakov ter ni povsila oči, šla mu je naproti z dvignjeno glavo, s šopkom ognjenorudečih makov v roki ter ga požirala s svojimi satanskimi pogledi.

»Prokleta bodi vaša duša,« je zastokal Nanni.

(Prevedel J. H.)

Poslednja deputacija.

(1902.)

V westminsterski prastari katedrali
utilhnil orgel je slavnostni spev;
zamrl pod svodom gotiškim visokim,
korála je poslednjega odmev . . .

In on sedí na zlatem tam prestolu
in krona zlata glavo mu krasí . . .
In plemičev ponosnih v plaščih dragih,
ministrov roj ob strani mu stojí . . .

In že se bližajo mu odposlanstva.
Poklanja mu Britanija se vsa . . .
Za trumoj truma ga pozdravlja danes . . .
Prispeli so iz celega svetá.

Poklanja mu se sudanski zamorec,
arabski šejh, zdaj tam Američan . . .
Zdaj maharadža indski, zdaj Avstralec,
in zdaj malajski neki otočan . . .

In on sedi pred njimi tam na tronu.
Zbran okrog njega je sijajni dvor . . .
In on drži v desnici žezlo zlato,
na njem iskrí se demant kohinor . . .

Sedí pred njimi v veličanstvu svojem,
s prestola kima milostno jim dol
in deputacijam smehljá se zadovoljno . . .
In množica narašča bolj in bolj

ko oceana sinjega valovi,
ki bližajo obali se peneč,
kadar jih goni plime moč skrivnostna,
za drugim drug vrsteč se in šumeč . . .

Končano vse? Vsi prišli so na vrsto?
 Še ne! Glej, skoz velika vrata tam
 prihaja deputacija poslednja . . .
 »Odkod?« — šepče ves si božji hram.

»Kdo pač so odposlanci zakesneli?«
 Umiče vse se jim na vsako plat . . .
 A deputacija neznana bliža
 prestolu kraljevemu se od vrat.

Korakajo počasi ko duhovi . . .
 V rjuhe so ogrnjene kosti . . .
 Mrtvaške glave nosijo na ramah,
 pod čeli so ugasle jim oči . . .

In gnetejo se k tronu tí strahovi . . .
 Čimdalje več in več jih je — nebroj . . .
 Vso cerkev napolnjuje že veliko
 prikazni mrtvih bledih čudni roj . . .

»I mi smo prišli, poklonit se tebi
 iz južne Afrike, iz daljnih dalj . . .
 Oprosti! Skoro smo ga zamudili
 tvoj slavi dan, naš zmagoviti kralj!

»Naš kralj . . . Brez kralja domovino svojo
 imeli smo svobodni Buri mi . . .
 Za zemljo svojo smo se bojevali,
 prelili zanjo svojo srčno kri . . .

»Ti vzel si nam to zemljo, vzel svobodo!
 Zdaj sužnji tvoji smo . . . Ná dar naš tál
 Prinesli smo ti démantov iskrečih,
 prinesli smo ti našega zlatá!

»Le vzemi, vzemi to zlató si naše!
 Iz njega krono si ogromno skuj,
 jo z našimi si demanti okraši
 pa triumfuj nad nami, gospoduj! . . .«

In z belimi, koščenimi rokami
 polagajo zaklade mu pred stol . . .
 Brez sape gleda kralj strahove grozne
 gnetoče se krog njega bolj in bolj . . .

Kako se klanjajo mu tí mrličí,
 kakó kostí jim vse klepečejo!
 A njemu hladen znoj že kaplje s čela
 in živci vsi mu že drgečejo . . .

Čimdalje več prinašajo zakladov . . .
 Režé lobanje se mrtvaške vanj . . .
 A tam zatrobijo fanfare glasne —
 in kralj predrami se iz nočnih sanj . . .

A. Aškerc.

Književne novosti

Kralj na Betajnovi, drama v treh dejanjih. Spisal Ivan Cankar. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1902. — Snov te igre je vzeta iz domačega življenja. Taki ljudje, kakršni so Jožef Kantor, so se pri nas že opisovali. Kantor je nekak »nadčlovek«, človek, kakršne v življenju semtertja v resnici srečujemo.

Cankarjeva tehnika je v dramah in povestih skoro ena in ista. On navaja dejanja, a prepušča povsem čitatelju, oziroma gledalcu, da ugiba, kakih nagibov posledice so ta dejanja. Na ta način obda svoje junake z nekim tajnostnim čarom, in to mika, imponuje, to velja mnogim morda celo za višek psihologije. Tudi sicer je Cankar rad teman. Oni prizor med Krncem, Maksom in Kantorjem na strani 39. bo razumel malokdo. To naj bi bila pač nekaka sugestija? — Omenjeno bodi, da ljudje Kantorjeve narave ne podležejo tako lahko sugestiji!

Na drugi strani pa je Cankar dovolj dobrasrčen, da nas ne pusti od sebe, ne da bi nam razodel, kaj nam je hotel povedati s svojo dramo, s svojo povestjo. Na koncu rad izrečno pokaže na jedro svojega spisa, in če je posebno dobre volje, podčrta celo pomembni stavek, da ga vsaj nihče ne prezre. Da se vidi Cankarju to potrebno, je nemara nekak nedostatek v njegovih umotvorih! . . .

No, v dramí, o kateri je govor, ni podčrtal prav ničesar, toda nje vsebino in zmisel je ponovil v besedah, ki jih govori Kantor proti koncu igre: »Pot do trona je nerodna — gaziti mora človek do kolen v krvi in v solzah . . . Kdor hoče naprej, . . . mora, če je treba, preko trupel, mora preko gorkih človeških trupel.«

Nietzsche! . . .

Cankarju bi ne bilo treba nikoli podpisati svojega imena — vse, kar piše on, se od daleč spozna kot njegova last. Brez kake ponesrečene eksistence že skoro v nobenem njegovem proizvodu biti ne more. S tem spominja Cankar malce na Gorkega. A dočim nam slika Gorkega brez vsakega postranskega na-

mena svoje postopače, ne more Cankar prikriti svojih simpatij do ljudi, ki so zašli s tira. Nasprotno mrzi tako zvane »dostojne« ljudi; ti so mu sami glupci, filistri! Meni se zdi, da gre Cankar v tem nekoliko predaleč. V življenju vendar ni vse tako, kakor nas hoče Cankar prepričati. Zadnji čas je, da začnemo zopet bolj individualizirati! Za naše simpatije in antipatije ne sme biti zmeraj odločilna suknja, katero nosi kdo! V posameznem slučaju je vendarle mogoče, da je policist, ki tišči postopača za vrat, bolj pomilovanja vreden nego postopač sam! Povod k tej opazki mi daje Maks v Cankarjevi drami. Takih Maksov je pri njem vse polno.

Včasih se loti Cankar stvari, ki jih ne pozna, in to mu ni v prid. Kadar zafrkuje kake uradnike, bodisi davčne, bodisi druge, se gotovo osmeši. Prizor, v katerem nastopata v tej igri sodnik in adjunkt, je naravnost nemogoč! Če bi bilo v igri vse tako malo istinito in pristno, kakor je to, potem ne vem, kako bi bilo z vrednostjo drame! To se je pa Hauptmannu persifliranje uradnikov v »Bobrovem kožuhu« že vse drugače izponeslo! Cankar naj bi se o takih stvareh poučil prej, predno piše o njih! Saj to vendar ni tako težko! Da pa motri Cankar ono življenje, ki mu je dostopno, z bistrim vidom, je dokazal baš zopet v tej drami. V njej igra vino jako veliko ulogo. To je posneto čisto po življenju. Tako je v istini pri nas na kmetih. Da, česa ni kozarec vina že vse provzročil! Največje prijateljstvo in največje sovraštvo! In kaj vse se ne skriva včasih za njim! Toda tudi z vinom se Cankarju ni posrečilo vselej. Ko peljejo Bernota uklenjenega mimo, zakliče Kantor svoji hčeri: »Daj mu kozarec vina!« Hči stori, kakor ji je velel oče, in se vrne z opazko: »Izpil je in vas pozdravlja.« To ni samo veleznačilno, za Kantorja namreč, temuč v nekem oziru tudi jako efektno. Samo spomniti se ne sme človek, da je Bernot absolviran tehnik in da je po nekrivem umora obdolžen. Kozarec vina se pošlje v tolažbo kakemu beraču, nikdar pa se požirka vina ne bo polakomnil izobražen človek v takem duševnem položaju, v kakršnem se mora nahajati Bernot! In Francka, ki ve, da je morilec njen oče in da hoče svoj zločin tudi nekako skriti za ta kozarec vina, naj bi nesla vino svojemu bivšemu ženinu ter se storila na ta način takorekoč sokrivo očetovega zločina? Ne, kaj takega ne stori nobena dobra ženska! To je psihološko popolnoma nemogoče! Nemogoče pa je vse to tudi iz objektivnih razlogov, kajti kako naj Bernot vino izpije, ko je uklenjen in celo na hrbtu! Mimogrede bodi omenjeno, da dandanes zločincey ne uklepajo na hrbtu. Vsled tega pa najbrž tudi Krnec Bernota ni mogel v roko ugrizniti! Čudno se bo zdelo nemara komu tudi, da je imel tudi Krnčev sin, umorjeni Maks, nekako veselje, ugrizniti koga. V prvem dejanju v pogovoru s Frančko vsaj poudarja, kar trikrat za vrstjo, da bi ugriznil v nogo njenega očeta. Pa vsaj nimamo opraviti zopet s kako dedičnostjo? No, jaz mislim, da pripisuje Cankar to svojstvo le slučajno hkratu očetu in sinu in da mu je šlo tudi pri tem le za značilno potezo. Kajti vedeti treba, da ne velja samo pri Italijanih, temuč tudi pri našem preprostemu narodu za največjo sramoto, ako kdo ugrizne koga.

To so malenkosti, toda naposled sestoji vsa igra iz takih malenkosti. Visokih poletov v njej ni. Meni se vidi, kakor bi nam bil Cankar s to igro podal samo nekako epizodo. Glavni junak je na koncu igre tam, kjer je spočetka, in igra bi se prav lahko začela tu, kjer se konča. Človek bi pričakoval kaj drugega in vpraša se nehote, kak konec bi imela igra, ako bi Bernot pri Kantorju svoje puške pozabil ne bil. Pa seveda, Cankar je že naprej vedel,

da jo bo! . . . Vsekakor bi bilo moralo priti brez tiste puške do vse večjih dramatičnih konfliktov! Zakaj se jim je Cankar izognil?

Hvaliti Cankarja pač ni treba. Vsakdo ve, kaj je pohvalnega na njegovih delih. Cankar je hipnotiseur prve vrste. On se kar igra z nami in našimi srci. Navzlic vsem nedostatkom, ki jih ima njegova najnovejša drama, navzlic mnogim slabo podprtim efektom je njen učinek vendar mogočen. Zlasti bo učinkovala ta drama na tiste, ki ne povprašujejo mnogo, kako in kaj, in se vdajajo voljno mamečemu njenemu vplivu. Cankar zna kakor malokdo buditi občutje. Atmosfera na pr., ki vlada v Kantorjevi hiši, je označena mojstrsko. Človek kar čuti grozo in strah, ki spreletava ljudi v obližju tega krutega človeka . . . Skratka, ne da se tajiti, da je Cankar velik umetnik.

Cankarju se je dozdej vedno očitalo, da samo razdira, in to po pravici. Ali naj pomeni to najnovejše delo njegovo korak naprej? Se li mar po Cankarjevih nazorih tako gradi in zida, kakor si gradi pot do trona »kralj na Betajnovi«? Upajmo, da ne!

Dr. Fr. Zbašnik.

Dr. K. Štrekelj: Slovenske narodne pesmi. 6. snopič. Izdala in založila »Slov. Matica« v Ljubljani 1901. (Str. 305—592). — Sedem let že izhajajo narodne pesmi; pri sličnih večletnih publikacijah vzamemo vsak nov zvezek z nevoljo v roke, ako še nima »konca«, pri »Nar. pesmih« se bojimo, da bi bil konec že blizu. Pri prvih zvezkih je prevladal v nas nekaj veljaški ponos, češ, tudi mi imamo dovolj narodnih pesmi — in potrkali smo na obširne sešitke — ob zadnjih zvezkih nas navdaja bolj notranje veselje: »Zaljubljene pesmi« — koliko jih je! Odpira se jim naša sprejemljiva slovenska duša . . . »Prenezgruntana ljubezen« (št. 2317), v tvojem žaru je vzniklo toliko pesemc, zato zaslužiš še boljše hvalo kakor le recenzentovo! Ne pozabimo pa tudi onih solnčnih in nočnih bitij, ki so posoda ljubezni, ki jih pesemca (št. 1925) tako-le nazivlje: »Ena vesela ženska — Je najtalepša stvarica!« — To pač: s srcem moramo prebirati te narodne pesmi, ne z razumom! Doba ljubezni je tudi doba poezije v prozi kmetskega življenja — v pregnantnem zmislu »narod« je le kmet — in v teh naših pesmih se piše nje notranja zgodovina.

Ta ljubezen pa je vcepljena na krepko steblo individualnosti našega kmeta; nežnost, šegavost, pa zopet suh realizem s koščkom robotosti se združujejo, često v originalnih skokih pri sporedu misli, v pikantno — v dobrem pomenu! — skupino. — Res najdemo tudi slabosti; ali ker so spojene z našim bitjem, ker so naše, jih celo ljubimo! —

Kdor ima veselje z reševanjem kritičkih, literarnozgodovinskih in podobnih vprašanj, dobi tukaj problemov dovolj; v jedernatih opazkah nas na nje opozarja dr. Štrekelj sam. Nekatere pesmi imajo že svojo zgodovino. Primerjaj opazke k št. 1787, 1811, 1837, 1844, 1980 (»Zagorska«!), 2155, 2170, 2188 itd. — Je li res ta pesem narodna, ta motiv, izraz naroden, vprašamo neredko. Popoln odgovor dobimo težko; saj služi beseda »narodno« v našem pomenu bolj izrazu naše zadrege nego trdnega znanja. Meja med narodno in umetno pesmijo se nam umika bolj in bolj. Ostreje nam stopi ta razlika — ki je itak le historična — pred oči tam, kjer čutimo ali slutimo oba elementa — narodno: umetno — v enem proizvodu.

Na zanimivost kontaminacij sem tudi lani opozoril. Instruktivna je št. 1802., ki zdržuje v sebi pravzaprav 3 pesmi: »Sem mislil s'noči v vas iti«

(»Meglica št. 1802) + »Moj očka imajo konjiča dva (št. 1798) + »Z eno roko je odpirala« (št. 1788). Tako tudi 1224 : 2190, 2351 : 2416.

V spoznavo narodovega značaja služi najbolje pogled na motive, na katerih temeljijo pesmi, in med njimi zopet uvaževanje onih, ki so narodu najbolj priljubljeni; ti so živa priča njegovega okusa in njegovih simpatij glede na vsebino in na obliko. Motiv »Kod si hodil, kje si bil...« se nahaja v 5 varijantah in skoraj 30 redakcijah!

Vsi pa se hvaležno spominjamo trudoljubivega ureditelja teh pesmi, čigar vestnost in akribija se omenjata kot stalna točka v vseh ocenah »Nar. pesmi«. Ogromno gradivo je obdelano v širino in globino; urejeno je v tem sešitku kakor v prejšnjih, torej nam je tudi v tem oziru le ponoviti staro hvalo.

Dr. Jos. Tomišek.

»Slov. Šolska Matica«. Dr. Fr. Ilešič: O pouku slov. jezika. (Konec.) Kadar dobimo vsebino svojega jezika v last, potem bomo z životvorno besedo ustvarjali jezik in ne bomo rekali: »tako pravi Nemeec«. Kdor hoče značajev, naj zahteva od dijakov jasnih misli in jasnega slovenskega izraza brez polovičarstva.

Jako zanimivo je peto poglavje, ki govori o slovenščini kot slovanskem narečju. Zavedamo se, da smo Slovani, ali vprašanje je, naj li se uresniči slovanska zavest, ako se književni jezik razvija v strogi smeri narečja. Vsi stari slovničarji utemeljujejo važnost slovenskega jezika s sorodnostjo slovanskih narečij. Obširno razpravlja pisec o stališču različnih dob slovanske književnosti nasproti temu vprašanju. Trubar je imel kot Slovan najožje obzorje. Pravi humanist je bil Bohorič. Trubarjeva struja ima naravno podlogo, a ona ne more ustvariti velike bodočnosti. Bohoričeva in Dalmatinova struja pa, ki sta si v svesti svojega slovanstva, ne izgublja naravne podlage niti veličastnega smotra in išče tudi metode za to. K prvi struji so pripadali v poznejši dobi Pohlín, Kopitar, Prešeren, ki so polni individualnega duha; ali to stališče je v znanstvu pravo, v praksi pa je vprašanje, kam naj sega meja skupnega občila, ali samo od Žabnice do Bleda, ali od Triglava do Balkana?! Po ilirizmu se je slovenščina razvijala po načelu, da bodimo sami svoji. Ta razvoj je ustanovljen z Levčevim pravopisom. Poleg te pa deluje tudi druga struja, ki želi, da se ne omejimo na ozko stališče samoslovensko ali celo samokranjsko. — Vmes pa je še prišla struja staroslovenska: Caf, Raič, Levstik, Šuman. Tem nasproti je predlagal Cigale, da smatra za malo modro in svrhi neprimerno, posezati nazaj v staro slovenščino po slovenske oblike, koristno pa mu se vidi zajemati iz nje tvarino jezikovo, ker je iz nje prešlo mnogo besed v ruski in srbsko-hrvaški jezik. Namesto zgodovine treba v naše šole živega slovanskega jezika, in sicer ne slovenskih podnarečij, nego knjižnih slovanskih narečij. Ker je dokazano, da smo vsi južni Slovani širno morje narečij, bi z uvedenjem srbohrvaščine ne gojili le oblik, poezije in vsebine besed ter besednih skupin, ampak vsebino vsega jezika, njega misli in literaturo.

Iz zgodovine se da posneti zahteva: »Pišimo slovenske oblike; izmed več izrazov volimo onega, ki ga imajo drugi Slovani, najsi ni pri nas najbolj naveden; posebno dajmo slovanskim besedam prednost pred samoslovenskimi tujkami; ne iščimo zakotnih slovenskih lokalizmov, ampak jemljimo rajši besede večjih slovanskih literatur. Naša stvar je, da se mi ravnamo po jačjih in imovitejših, torej, da se mi bližamo Hrvatom in Srbom, ne pa oni nam! Po zakonu je

zajamčena književna hrvaščina v šoli. Dolžnost je, da si neutegoma priskrbimo primernih šolskih knjig!¹

Mi se povsem zlagamo z dr. Ilesičem, ker smo, v dnu srca prepričani, da imamo Slovenci zagotovljeno narodno bodočnost samo tedaj, ako se čim tesneje naslonimo na svoje sorodnike Hrvate in Srbe²). To prepričanje smo že na različnih mestih in o različnih prilikah iznesli in v posebno zadoščenje nam je, da je knjiga g. dr. Ilesiča jasno dokazala, katero pot nam je treba udariti pri izobraževanju slovenskega književnega jezika. Priporočamo knjigo prav toplo vsem izobražencem, katerim je do višje kulture in slovanske samostojnosti našega naroda, ker se bodo iz nje prepričali, da je tesnosrčno stališče samoslovensko ali celo samokranjsko naši bodočnosti pogubno. Neustrašenemu boritelju za to idejo pa kličemo: »Živio!«
R. Perušek.

M. Žunkovič: Die Ortsnamen des oberen Pettauerfeldes (W. Blanke, Marburg 1902). — Knjižica (101 str.) ima namen, iz krajevnih imen dokazati, da so se Slovenci na Ptujskem polju naselili že davno pred občinim preseljevanjem narodov (str. 19., 21., 22.), da keltskih prebivalcev sploh tukaj nikdar ni bilo in da sedanja nemška krajevna imena (izvemši grajščine in pristave) niso nič drugega, kakor prestave ali prilagodbe iz slovenščine. Kraji so dobili poznejša imena po nemških svetnikih. — Etimologovanje pa se je g. pisatelju marsikje ponesrečilo. Kdo bo mogel verjeti, da Attila prihaja od »ata«? Turški klanec ni nič v zvezi s »Turki«, ker imamo po vsem slovanskem svetu dosti Turških, Turjakov, Vrhoturškov itd. Krajevno ime Podova vendar ne more prihajati od »vdova«, Požek ne od »polžek« in Prepole ne od »prek polja«. Slovenski filologi pa bodo g. pisatelju hvaležni za pojasnila nekaterih lokalnih izrazov, n. pr. »cedilje« (st. 17.), »prelogi« (str. 38.). Hvaležni moramo biti gosp. pisatelju tudi še radi tega, ker se je s tolikim zanimanjem in trudom lotil toliko težavnega predmeta. Priporočamo knjigo najtopleje!
S. Rutar.

Skizzy. I. Zvezek. Za glasovir za dve roki zložil Jos. Procházka.³) Op. 5. Založil Mojmir Urbánek v Pragi. — Nadarjenost skladatelja teh šesterih skladb se mi zdi zavisti vredna. Deloma zato, ker razpolaga zdaj že z obilico pristnih glasbenih misli, ki mu tečejo močno in cveto pestro. Potem tudi zato, ker način, kako razvija svoje misli, in sploh gladki ter skladni tek picč izpričujeta nenavadno, prirojeno in izborno izvežbano glasbeno čustvo: to so dela priznanega, polnokrvnega glasbenika. In končno ta božansko-naivna lahkomišelnost in radostna brezskrbnost, s katerima razpleta svoje glasbene govore, globoki čut in zopet humor, mešajoč se s frazami naj-

¹) Ker rabi večina Slovanov cirilico, bi bilo pač potrebno, da se že v zadnjem letu ljudske šole seznanijo mladi Slovenec s cirilskimi črkami. Drugič je neogibno potrebno, da se Slovenci čimdalje bolj oziramo na ruski jezik. Ruščina mora postati na naših srednjih šolah obligaten predmet!

Uredništvo.

²) Učitelj pri »Glasbeni Matici« v Ljubljani.

navadnejše konvencije, brez refleksij in brez sledu duhovite poze — prav ta vas v sedanjem času tako posebno vznáša in razveseljuje, danes — pravim — ko se naivna umetnost vsled naše kulture pojavlja čimdalje redkeje in ko avtokritika, starejšim mojstrom v tej moderni meri neznana, že v kali uduši marsikateri polet direktne umetnosti.

Talent take vrste, ki očitno ustvarja jako lahko, bi dospel do cele veljave seveda šele z delom, ki bi zahtevalo uporabo vseh moči in popolnega sodelovanja inteligencije, ne samega nediscipliniranega instinkta. »Skizzy« so zanj opasna tvorba ter zapeljujejo k površnostim, ki poleg direktno čutenih in hipoma, toda določno ujetih krasot kar presenečajo. Kjer skladatelj ne očrtava zgolj, kakor, recimo v rapsodističnih, samo očitanih zadnjih proizvodih, temuč kjer misel premišljeno razvija, ondi spada njegovo delo radi svoje sveže barve vsekakor k najizbornejši naši produkciji. Vobče pa so »Skizzy« jako ugoden material za spoznanje nadarjenosti ter ponujajo igralcu, če bi tudi ne razpolagal s posebno glasovirsko tehniko, ravno tako lahek užitek, kakor je bila bržčas skladatelju lahka njih ustvaritev in njih glasovirna stilizacija, priprosta, zvenceča, ki ne dela prstom nikakih posebnih težav.

V »Daliboru« (Praga 14. junija 1902).

K. Hoffmeister.

Upodablajoča umetnost

Slikarja Jakopič in Grohar sta bila preteklega meseca razstavila pri Schwentnerju več svojih slik in to pokraj in portretov.

Gosp. Jakopič je ostal isti, kakršnega smo ga spoznali že na prvi umetniški razstavi. Velik talent, ki ima nenavadno bistro oko za svetlobo in barve, a škoda je, da razstavlja skoro same — načrte, skice in študije. Radi bi videli spet enkrat nekaj do zadnje poteze dovršenega! Najboljši se nam je zdel neki ženski portret (doplečna študija od zadi). Karikatura nekega gizdalina pa po našem mnenju ne spada v umetnost, torej tudi ne v razstavo.

Gosp. Grohar gleda bolj na tehniko nego Jakopič. Med stvarmi, ki smo jih videli v Schwentnerjevem oknu, je bilo nekaj pokraj in pa en portret (pisatelja Kostanjevca), ki zopet priča, da je Grohar najmočnejši baš v portretih. Original je umetniško zadet, samo v obličju bi bilo želeti nekoliko več življenja in plastičnosti! . . .

Izložba Avgustina Rodina, katero je praško umetniško društvo »Manes« v posebnem za to zgrajenem paviljonu priredilo, je kakor veličastno prirodno čudo, katero prihajajo množice gledat s svetim, boječim občudovanjem. Malo je duš, ki ne zatrepečejo v neki tajni, neznani grozi pred temi kipji, polnimi sveže, divje sile, pred temi telesi z gigantskimi, železnimi mišicami, v katerih trepeta življenje, ljubezen, strast in obup. Ha, to so pesmi, kakršne poje orkan na samotnem morju, pesmi, katere spremlja blisk in grom, pred katerimi ledene srca, pesmi, ki nam odkrivajo vso veličino, vso strašno silo človeških čustev. Té oči vas gledajo v dušo, té roke se dotikajo nepoznanih strun vašega bitja in vsaka poteza v obrazu in vsaka mišica na telesu teh mrtvih kipov, mrtvih, a živčih v demonskem ognju, katerega jim je vdabnil genij, pripovedujejo vam reči, katerih še nikdar niste slišali, a ki so v vas, spe v vas. In vas je groza

in obrnete se v stran, zakaj ako vstane ono tajno iz dna vaših duš, raztrgali bi obleko raz sebe, pali na kolena in zakričali z glasom in rokami in z vsem telesom molitev k nebesom, da bi jo slišal ves svet, — Taka je »molitev« Rodina. — In vaša duša bi se trgala od telesa, kakor »duša«, ki jo je ta največji kipar našega časa s pretresujočo sugestivno silo vklesal v kamen: Centaur, kateremu se v neizrečnem hrepenjenju trga zgornji človeški del od dolnjega, živalskega. — In mimo njegovega »Ivana Krstitelja«, mišičavega proroka iz puščave, mimo »stare žene« z izsušenimi prsmi, mimo njegovega divnega, slavnega »Poljuba« — dveh silnih, močnih, mladih bitij, ki sedita na skali krasna in gola in se objemata — mimo »Eve« z mogočnimi boki pramatere — pridemo k meščanom iz Calaisa. Spominjate se še onih šestih zgodovinskih meščanov iz Calaisa, ki so se, da rešijo mesto razdejanja, na milost in nemilost prodali zmagovalcu in »bosi, z vrvjo okrog vratu, prodali ključ od mesta in trdnjave«? Tako stoji eden pred vami, samo z raztrgano srajco pokrit, da se vidijo njegove gole noge, tako stoji tu z neizmernim gnevom v obrazu, od glada izsušenem, s težkim, ogromnim ključem v obeh rokah. Zadnji je izmed te šesterice, ki jo je ustvaril Rodin in ki stoji na sredi trga v Calaisu — brez postamenta, na zemlji, da njih potomci hodijo mimo njih in vsak dan gledajo te mučeniške, a silne obraze iz oči v oči. Rebel je ta Rodin kakor vsi geniji. Kako je vse ogorčeno zakričalo ko je l. 1864. izstavil svoj prvi poskus »Moža s prelomljenim nosom«. In od takrat je pomenilo vsako njegovo delo boj proti privilegiranim nazorom, proti konvencionalizmu v umetnosti in življenju. Menda se še ni za nobeno umetniško delo tako strastno in toliko hojevalo, kakor za njegovega Balzaca, o katerem se trdi, da je bila »njegova zunanost ravno tako divja, kakor njegov genij«. In takega je ustvaril Rodin, s ponosno vzklonjeno glavo, truplo zavito v plašč, brez pravih form in oblik, silnega in neuglajenega kakor skala. Kritiki so ga obsojali in celo nekateri njegovi privrženci so trdili, da je mojster zgrešil, ali Rodin je ostal pri svojem in že danes se kip drugače sodi. — Županski, ki je napravil plakat za to izložbo Rodinovih del v Pragi, je uporabil baš statvo Balzaca, da s tem karakterizira velikega francoskega kiparja. In res ne bi bil mogel umetniškega delovanja Rodinovega bolje in sugestivneje označiti.

Avgust Rodin je bil rojen leta 1840. v Parizu. Prvo svoje delo je izstavil leta 1864. V tridesetih letih je šel v Belgijo, da se preživi. Pri povratku v domovino l. 1877. je izstavil »Kovovi vek«, o katerem se je najprvo trdilo, da je — direkten odlitek mladega moža in šele po mnogih preiskovanjih in poizvedovanjih se je pripoznala Rodinu njegova umetniška poštenost. Dobil je za ta kip medaljo 3. razreda, kip sam je bil nakupljen za Luksemburški vrt — a to šele leta 1880., tako da je umetnik šele s štiridesetimi leti začel svojo pravo umetniško karijero. Od tedaj neumorno ustvarja nova dela, od katerih mu vsako pribori novih častilcev in občudovateljev. —

V praški izložbi, prirejani od društva ustvarjajočih umetnikov »Manes« s sodelovanjem češke akademije za vedo, prosveto in umetnost, umetniške besede in društva čeških žurnalistov pod protektoratom mestnega sveta kraljevega glavnega mesta Prage, je bilo izstavljenih 89 kipov in 75 okvirov z risbami. Izložba je v krasnem modernem paviljonu v treh prostorih, ki so vsi z neobičajnim umetniškim okusom okrašeni. Mojster Rodin se je sam pripeljal iz Pariza, da vidi izložbo svojih del, katero so do danes obiskali brezštevilni domači in tuji umetniki, dostojanstveniki, društva i. dr.

Zofka Kvedrova.

Med revijami

НАШЪ ЖИВОТЪ (= Naš Život) se zove bolgarska mesečna revija, ki izhaja pod uredništvom pisateljev, gospodov A. Strašimirova in K. Hristova v Sofiji prvo leto. Obliko ima kakor naš »Zvon« ter po priliki tudi isti program. Sotrudniki so priznani bolgarski pesniki in pisatelji: St. Mihajlovskij, A. Strašimirov, dr. D. Strašimirov, P. J. Todorov, Kiril Hristov, C. Cerkovski, V. Jurdanov, P. Javorov in dr. V zvezku za maj in junij omenja v jako laskavi notici tudi naš »Ljubljanski Zvon« ter opozarja Bolgare na ciklus »Rapsodije bolgarskega goslarja«.

РУССКІЙ ВѢСТНИКЪ (= Russkij Vjestnik) je začel maja izhajati v Peterburgu. Urednik je znani pesnik Vasilij Ljvovič Vjeličko, ki ga poznajo naši čitatelji nemara iz »Ruske antologije«. Izdajatelj je Komarov. Majski zvezek prinaša obilo važnega čtiva, med drugimi tudi neko povest kneza Golicyna (Muravljina) ter pesem Veličkovo.

»Дело« (Delo), list za nauku, književnost i društveni život, je zopet začel izhajati v Belemgradu. Ureja ga dr. Drag. Pavlovič. Pod terorizmom takozvanega »kralja« Milana je bila tudi ta revija zadušena. »Delo« izhaja v formatu našega »Zvona« vsak mesec na desetih polah ter prinaša izborno znanstveno, aktualno in beletristično gradivo. Med drugim objavlja v »Delu« tudi znani srbski pisatelj Branislav Nušić svojo štiridejansko dramo »Pučina«.

Splošni pregled

»Slovenska Matica« je imela dne 4. junija svoj občni zbor. Iz skrbno sestavljenega poročila tajnika E. Laha in blagajnika drja. Starčeta posnemamo, da ima »Matica« 3223 članov in 112.539 K premoženja.

Letošnji občni zbor se je vršil v znamenju boja, ki so ga provzročile drja. Štreklja »Narodne pesmi«. Nekateri so našli namreč, da je prě v teh »Narodnih pesmih« slovenskih precej pohujšljivih stvari ter da je urednik sprejel preveč nepotrebnih varijant. Odbor je bil temu ugovoru od klerikalne strani pritrtil in profesor dr. Štrekelj je bil dobil nekako nezaupnico kot urednik narodnih pesmi. Javno mnenje pa se je mahoma obrnilo na Štrekljevo plat in zagovarjalo njegov način urejevanja. Na občnem zboru je v temeljitem govoru zastopal znanstveni moment Štrekljeve redakcije graški vseučiliški profesor dr. M. Murko, ki je dokazal, da ima prav dr. Štrekelj, a ne tisti, ki so protestovali proti načinu Štrekljevega urejevanja. Dr. Murko je rekel pri tej priliki, da »to ni duh, ki nas vodi k napredku«, da se »Matica« postavlja na tako tesnosrčno stališče. »V Ljubljani umre« — je rekel dr. Murko — »vsako literarno navdušenje; profesorji in drugi, ki so se povrnili z vseučilišča z navdušenjem in z velikimi literarnimi sposobnostmi, tukaj nakrat onemé. To kaže, da veje v Ljubljani čuden duh . . .« Da, da, dr. Murko jo je zadel! Čuden duh veje v Ljubljani! In skrajni čas je, da pride v Ljubljano vseučilišče.

Po daljši debati je bil končno sprejet dr. Tavčarja predlog, da naj se dr. Štreklju izreče popolno zaupanje ter da naj dosedanji urednik »Narodnih pesmi« nadaljuje, kakor je začel . . . — Kaj je naše mnenje v tej aferi?

Naše mnenje je, da imajo takozvane »narodne pesmi« dandanes pač večjo važnost za folklorista nego za estetika. Naše narodne pesmi se ne morejo primerjati ne s srbskimi, ne z ruskimi narodnimi pesmimi glede poetične vrednosti; pač pa so dragoceno gradivo za učenjaka, ki hoče spoznavati slovensko ljudsko dušo. In kdor bo študiral iz teh pesmi našo narodno dušo, ta bode videl, kako je v njej cerkveno-mistični element rano potlačil in v kot potisnil narodni slovanski element . . . Naši pesniki in novelisti se pač ne bodo mogli veliko okoristiti s slovenskimi narodnimi pesmimi.

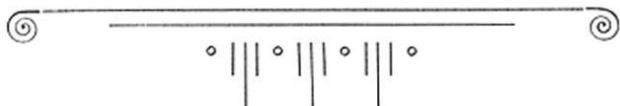
Če pa se tudi ne navdušujemo preveč za narodne pesmi, ker ne verujemo v njih veliko poetično ceno, vendar se popolnoma strinjamo s predlogom, da naj jih dr. Štreklj še nadalje ureja po znanstvenih pravilih. Nam je tukaj za načelo, da bodi znanost tudi pri nas Slovincih svobodna — v XX. stoletju.

Osupnilo nas je, da »Matica Hrvatska« ni ničesar odgovorila na predlog »Maticе Slovenske« zastran vzajemnega literarnega dela. Ali ni bilo pismo »Slovenske Maticе« morebiti prehladno stilizirano? —

Jasno nam tudi ni, zakaj se še ni začel izdajati »Zemljevid slovenskih dežel«. Stvar je precej misteriozna in ima brez dvoma — politično ozadje. »Zemljevid slovenskih dežel« diši po narodni avtonomiji, a nekateri gospodje se bržčas bojijo izdajati tak zemljevid, ker bi takega zemljevida »tam gori« ne videli radi, a vrhu tega bi tak zemljevid še lahko škodil komu pri — avancementu . . . Ali slovenski narod potrebuje takega zemljevida in tudi drugi Slovani se zanimajo zanj! Kolikorkrat pride v Ljubljano kak izobražen Čeh, Poljak ali Rus, vsakikrat poprašuje po slovenskem etnografskem zemljevidu, ker hočejo ti naši bratje vedeti, kod smo Slovenci pravzaprav doma. Zatorej: »Matica«, na dan s slovenskim zemljevidom!

† Nikola Mašić. Velika nesreča je zadela narod hrvaški, ker mu je umrl dne 5. junija slavní slikar Nikola Mašić v Zagrebu. Mašić se je bil porodil 28. novembra 1852. l. v Otočcu v Liki. Dopršivši gimnazijo, se je učil slikarstva na Dunaju in v Monakovem, kjer bil za svoje študije odlikovan s posebno častno svetinjo. Da bi se še bolj izpopolnil v svoji umetnosti, je Mašić veliko potoval po Italiji in južni Francoski. V Zagrebu je bil profesor na umetno-obrtni šoli, ravnatelj Strossmajerjeve galerije slik ter učitelj risanja na vseučilišču. Srbska akademija v Belemgradu pa ga je bila imenovala za svojega dopisujočega in častnega člana. — Nikola Mašić ni bil znan samo na Hrvaškem, nego po vsej Evropi. Na Dunaju, v Pragi, na Ruskem, v Monakovem, v Berlinu in v Parizu poznajo in čislajo Mašičeve slike in marsikaka velika galerija se diči z njegovimi umotvori. Slikal je tudi ilustracije za razne velike ilustrovane časopise, ki so radi objavljali kopije njegovih proslulih umotvorov. Čeprav pa je imel Mašić evropski glas, vendar je bil v prvi vrsti narodni hrvaški slikar po snoveh in po svojem prepričanju. Večina njegovih krasnih slik ima za predmet prizore iz narodnega življenja. Tehnika njegova je mojstrska; posebno hvalijo njegov živi kolorit in svetlobo na njegovih slikah. Hrvati imajo sedaj že lepo vrsto imenitnih slikarjev, a Mašić je bil prvi, ki je pred Evropo proslavil s kistom ime svojega naroda. Na Mašičevem grobu žaluje s Hrvati vred vse Slovanstvo.

LJUBLJANSKI ZVON

Legenda pravičnosti.

V nebesih večni Bog sedi,
po svetu gleda, govori:
»Različne rode sem ustvaril
in zemljo vsem za dom podaril.

»Živijo naj ko z bratom brat;
naj delajo, da vsak enkrat
doseže lastni cilj življenja;
ljubezen vladati ne jenja!«

In Bog mogočni na migljaj
ustvari v raju krasen gaj:
najlepše cvetje v njem bahato
poganja za ograjo zlato.

Studenček čist po njem šumlja,
kipi vsemirju iz srca;
in po stezah namesto peska,
kdo pač razločil bi od bleska?

Rubinov in smaragdov prah,
leže demanti po stezah;
od vrta solnce se ne loči,
po dnevi sije nanj, po noči.

In Bog pokliče pred nasad
rodove . . . Prvi kakor svat
nakičen Grk se mu prijavi.
»Izbiraj!« Bog na vrtu pravi.

»»Veliki tvorec, višnji Bog,
samó umetnost tvojih rok
častim v človeku in prirodi;
samo umetnost k sreči vodi.

»»Cvetličje to mi daj, da ž njim.
na svet umetnost presadim,
da z duhom cvetja zemske sine
umetnost tvoja nas prešine!««

In drugi prihiti Rimljan,
v oklep železen zakovan:
»»Gospod, ti vladaš nam izborno,
brez boja vse ti je pokorno.

»»Pod nebom orel, v gozdu hrast,
vsi tvoji čutijo oblast.
Gospod, moj Bog, podari meni
moči ta pesek dragoceni!««

German prispeje tretji v raj,
zamišljen ozre se nazaj:
»»Nebeški modrec, misel tvoja
v naravi mi ne da pokoja.

»»Modrosti žejen duh je moj,
prodreti hoče v zakon tvoj;
nemirno že o sreči sanja,
ko pil studenec bo spoznanja.««

Približa zadnji se Slovan,
a vrt je prazen, razdejan,
in solnce sije nad puščavo.
Slovan ponižno skloni glavo:

»Pravični Bog, saj veš ti sam,
kaj treba je na svetu nam!«
Ljubeče Bog ga potolaži:
»Ti srcu mojemu najdražji!

»Pobral je Grk dišeči cvet,
umetnost nesel ž njim na svet;
Rimljan zlato, kamenje drago,
ž njim kupi si nad svetom zmago.

»German si je izbral modrost,
narave mika ga skrivnost;
pravičnost je ostala sama,
poglej: to solnce je nad nama!

»Pravičnost, solnce, sij in grej,
in kakor bilo si doslej,
na vek izvor življenju bodi,
izvor življenju in svobodi!

»Propade Grk, Rimljan, German,
a ti odrešiš svet, Slovan!
Kaj s solncem samim zdaj napravim?
Glej, v tvojo dušo ga prestavim.

»Sovraštvo pride tiste dni,
solzé in kletev brez moči,
svet klical bode rešenika:
Pomozi, beda je velika!

»Iz duše tvoje pa, Slovan,
tedaj izide novi dan,
iz duše tvoje solnce vstane,
temé prežene in tirane.

»Pravičen vedno in močan,
do konca dni, moj sin, Slovan,
ti revne brani, slabe brani,
ti varuh, narodom ostani!«

Kazimir Radič.